

MAATSCHAPPIJ WETENSCHAPPEN

Hoofdconcepten en kernconcepten

Voorbeeld
lesmateriaal
tweede druk

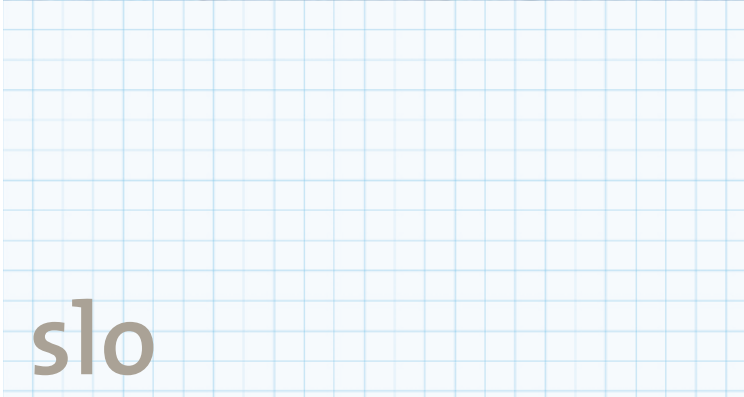
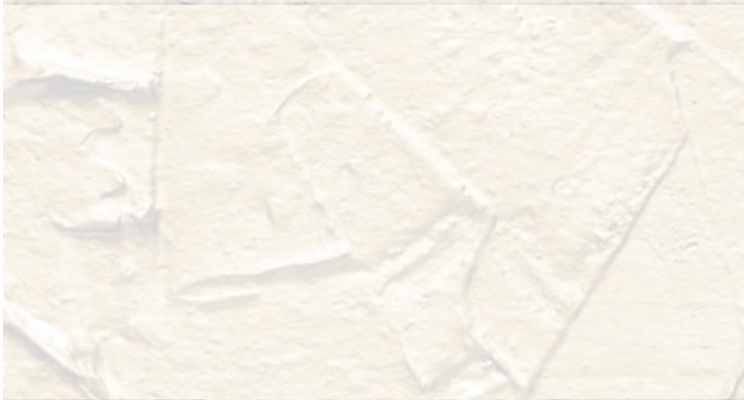

slo

VWO

MAATSCHAPPIJ WETENSCHAPPEN

Hoofdconcepten en kernconcepten

slo

VWO

INHOUD

Verantwoording

© 2015 SLO
(nationaal
expertisecentrum
leerplanontwikkeling),
Enschede

Auteurs

Nicolette Beijl
Lars van der Bruggen
Lieke Meijs
Lennart Schra
Paul Simons

Eindredactie

Lieke Meijs
Han Noordink

Vormgeving

Digitale Klerken, Utrecht

Illustratie cover

elroyklee.com

Fotografie

Gerard Boeijen

In opdracht

Dit voorbeeldlesmateriaal
is ontwikkeld in de
pilot maatschappijweten-
schappen die in opdracht
van het Ministerie
van OCW is uitgevoerd.

INLEIDING 4

1. VORMING 6

Kernconcepten bij het hoofdconcept vorming 8

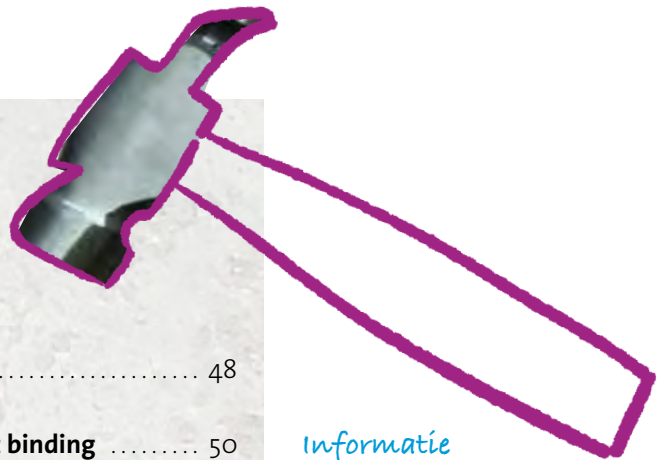
- 1.1 Socialisatie 9
- 1.2 Acculturatie 12
- 1.3 Identiteit 13
- 1.4 Cultuur 15
- 1.5 Politieke socialisatie 21
- 1.6 (Politieke) socialisatie gezien vanuit paradigma's . 23
- 1.7 Ideologie 24

2. VERHOUDING 26

Kernconcepten bij het hoofdconcept verhouding 28

- 2.1 Sociale (on)gelijkheid 29
- 2.2 Macht 34
- 2.3 Gezag 36
- 2.4 Macht en gezag gezien vanuit paradigma's 37
- 2.5 Conflict 41
- 2.6 Conflicten gezien vanuit paradigma's 43
- 2.7 Samenwerking 44

3. BINDING 48

Kernconcepten bij het hoofdconcept binding	50
3.1 Bindingen gezien vanuit paradigma's	51
3.2 Sociale cohesie	54
3.3 Sociale institutie	56
3.4 Groepsvorming	57
3.5 Cultuur	61
3.6 Politieke institutie	61
3.7 Representatie en representativiteit	64

4. VERANDERING 68

Kernconcepten bij het hoofdconcept verandering	70
4.1 Rationalisering	71
4.2 Rationalisering gezien vanuit paradigma's	72
4.3 Individualisering	74
4.4 Institutionalisering	76
4.5 Staatsvorming	77
4.6 Democratisering	79
4.7 Globalisering	81
4.8 Globalisering gezien vanuit paradigma's	83

REFERENTIES 84

Informatie

SLO

Afdeling: Tweede Fase

Postbus 2041,

7500 CA Enschede

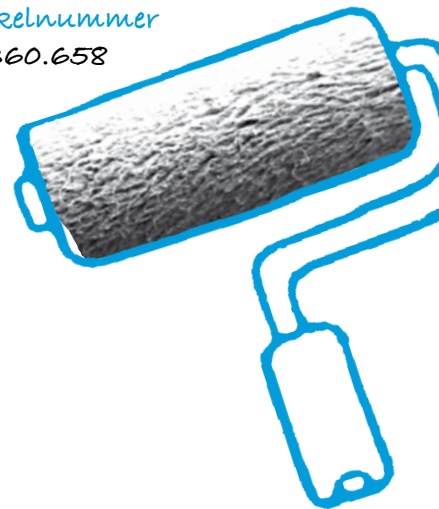
Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

Artikelnummer

3.7360.658

Alle rechten voorbehouden.
Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

INLEIDING

Het vak maatschappijwetenschappen bestudeert de samenleving, de maatschappij. Omdat dit studieobject erg uitgebreid en complex is, is gekozen voor één bepaalde structuur als basis voor het vak. Het is een kader van hoofd- en kernconcepten dat leidt tot inzicht in wat zich in de samenleving afspeelt.

In dit basisboekje wordt de basisstructuur van het vak uitgelegd en worden de concepten beschreven.

Begrippen als gereedschap

In de maatschappij komen veel sociale en politieke verschijnselen voor die we allemaal beschreven, begrepen en verklaard willen hebben. En als het een probleem betreft willen we het ook graag oplossen. Denk bij maatschappelijke problemen aan orgaandonatie, tienerzwangerschappen, uitgaansgeweld, achterstandswijken, paparazzi. Een kleine greep uit een enorme hoeveelheid maatschappelijke verschijnselen.

Overal waar mensen samenleven of het nu in kleine verbanden is zoals het gezin, de klas, de sportvereniging en een dorp of in een groter verband van een stad, een land of zelfs de wereldgemeenschap, doen zich problemen voor. Wetenschappers onderzoeken deze problemen om inzicht te krijgen in de aard ervan.

Zoals een timmerman gereedschap heeft om een kast in elkaar te zetten, zo heeft een sociaal wetenschapper instrumenten nodig om een maatschappelijk verschijnsel en probleem te onderzoeken. Voor maatschappijwetenschappen is een gereedschapskist van vier hoofdconcepten en 23 kernconcepten gekozen. Dit zijn vakbegrippen die bruikbaar zijn om de sociale en politieke verschijnselen te begrijpen en te verklaren. Bij ieder verschijnsel of onderwerp dat bestudeerd gaat worden, komt een aantal van deze

kernconcepten weer terug. Net zoals een beginnend timmerman langzamerhand leert welk gereedschap hij wanneer moet gebruiken, leer je bij maatschappijwetenschappen wanneer welk van de hoofd- en kernconcepten te gebruiken. Je leert wat ze precies betekenen, hoe je ze kunt inzetten om een onderwerp te bestuderen en wat het verband is tussen de verschillende kernconcepten. Als je examen gaat doen in dit vak krijg je examenvragen voorgelegd waarin je moet laten zien dat je de kernconcepten van het vak beheerst en ook zelf kunt toepassen. De 23 kernconcepten zijn geen losse begrippen maar ze zijn te koppelen aan vier hoofdconcepten, te weten vorming, verhouding, binding en verandering.

De gereedschapskist van maatschappijwetenschappen kent dus vier hoofdvakjes, met daarin de bijbehorende kernconcepten.

Vorming	Verhouding	Binding	Verandering
<ul style="list-style-type: none"> • socialisatie • acculturatie • identiteit • cultuur • politieke socialisatie • ideologie 	<ul style="list-style-type: none"> • sociale (on)gelijkheid • macht • gezag • conflict • samenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> • sociale cohesie • sociale institutie • groepsvorming • cultuur • politieke institutie • representatie • representativiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • rationalisering • individualisering • institutionalisering • staatsvorming • democratisering • globalisering

Nu komt het misschien over als een lijst ingewikkelde begrippen. Maar weet dat ook een beginnend timmerman geen raad weet met stiftrezen, haakse slijpers of hydraulische klemmen. Dat komt vanzelf in de loop van de jaren waarin hij dit beroep leert.

Het programma van het vak is opgebouwd aan de hand van de vier hoofdconcepten. Ieder hoofdstuk van dit boekje behandelt één hoofdconcept met bijbehorende kernconcepten.

VORMING

Jij bent een uniek persoon en jij bepaalt zelf wat je denkt, doet en zegt. Is dat echter wel zo? In de eerste plaats heb je aangeboren eigenschappen (nature) zoals karaktereigenschappen en algemeen menselijke instincten, zoals eten en slapen. Daarnaast heb je van jongs af aan door je opvoeders bepaald gedrag aangeleerd en afgeleerd (nurture). Houd je de deur open voor de mensen achter je? Praat je met een accent? Draag je de duurste merkkleding of struin je de markten af voor de koopjes? Ga je naar hockey of ga je liever met je vrienden op zondag naar een voetbalwedstrijd? Scheld je iedere speler die de bal verkeerd raakt uit? Haal je tieners op school? Of is dat not done omdat je dan een nerd bent en kans hebt gepest te worden? Kijk je naar Jackass en probeer je de stunts zelf ook uit, of vind je ze maar een stelletje domme kerels? Hoe uniek jij ook bent, je wordt ook gevormd door de mensen om je heen. Het leer- en vormingsproces naar wie we zijn, wordt wel de tweede geboorte genoemd en dit proces duurt een heel leven lang.

Vorming leidt tot een bepaalde identiteit, tot een eigen set van kenmerken, gedragingen en eigenschappen. Wanneer een groep mensen dezelfde aangeleerde kenmerken hanteert, noemen we dit de cultuur van de groep. Eet je bijvoorbeeld drie keer per dag rijst of een boterham met pindakaas? Maar ook draag je een witte bruidsjurk of juist witte kleding bij een begrafenis? Vier je de christelijke feestdagen of deel jij juist het Suikerfeest met je familie? Mensen nemen veel over van de cultuur van hun ouders. Dat zorgt ook voor het voortbestaan van de samenleving. Mensen sterven maar nieuwe mensen nemen hun plaats in en worden gevormd om deze posities in te kunnen nemen. Vaak gaat dat aanleren heel bewust en is het duidelijk zichtbaar, maar het gaat ook onbewust en soms leer je van anderen doordat ze voor jou een voorbeeldfiguur zijn. De ideeën en gedragsregels die je hebt geleerd, zijn later zo vanzelfsprekend geworden, dat je ze heel 'natuurlijk' gaat vinden.

Vorming verwijst naar het proces van verwerving van een bepaalde identiteit.

In iedere samenleving hebben mensen een idee van goed en slecht. Deze ideeën worden van generatie op generatie overgedragen door ouders, vrienden, school en media. Mensen hebben ideeën hoe zij het beste met elkaar kunnen samenleven en problemen kunnen oplossen. Omdat niet iedereen hetzelfde denkt, geeft dat soms onenigheid. Ook deze verschillende ideeën hebben mensen in een proces van vorming gekregen.

Het hoofdconcept vorming en de kernconcepten die daarbij centraal staan, leren je een stukje van de sociale werkelijkheid te bestuderen. Je probeert te begrijpen waarom we zijn zoals we zijn. Dat kan zijn op microniveau (individueel): vorming van een persoon door zijn/haar opvoeding, mesoniveau (groep): vorming door de groep waar je deel van uit maakt en waardoor je gevormd wordt of macroniveau (samenleving): de maatschappij die je vormt.

Het vraagstuk van vorming van mensen tot leden van een samenleving roept vele vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Hoe ontwikkelen mensen een eigen identiteit?
- Wat bepaalt de identiteit van mensen?
- Hoe worden mensen gevormd tot leden van een samenleving?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT FORMING

De volgende kernconcepten staan bij het hoofdconcept vorming centraal.

Hoofdconcept	Kernconcepten
vorming	<ul style="list-style-type: none"> • socialisatie • acculturatie • identiteit • cultuur • politieke socialisatie • ideologie

1.1 Socialisatie

Tijdens hun leven moeten mensen veel leren, maar ook afleren. Dit leerproces begint al bij de geboorte. Een kind kan uit zichzelf al drinken en klampt zich ook uit zichzelf aan iemand vast. Dat doet het vanuit aangeboren reflexen. De meeste kinderen in westerse culturen krijgen vanaf het moment dat ze gevoed, gewassen, opgepakt en gewiegd worden woordjes en geluidjes te horen. Hierop reageren ze, eerst met vage geluiden en bewegingen, maar gaandeweg met duidelijke signalen. Na drie, vier maanden hebben ze geleerd om vooral naar vertrouwde gezichten te glimlachen. Er zijn ook culturen waarin op een andere manier met baby's wordt omgegaan. Bij de Fulani stam in Kameroen is het bijvoorbeeld normaal dat een vrouw na veertig dagen rust gehad te hebben haar dagelijkse routine weer oppakt, haar kind in een doek op haar rug knoopt en weer op het land gaat werken. Het kan ook zijn dat ze de zorg aan een oudere zus of nichtje overdraagt.

Het leerproces dat kinderen in de omgang met anderen doormaken, bestaat voor een groot deel uit het uitbreiden en verfijnen van de aangeboren mogelijkheden. Dit levenslange proces wordt socialisatie genoemd. Het gaat hierbij om het overdragen en verwerven van kennis, vaardigheden, opvattingen en houdingen. Er zijn verschillende personen, organisaties en instellingen die ervoor zorgen dat een individu zich de cultuur van een groep of samenleving eigen maakt. We noemen deze **socialisatoren**.

Socialisatie kun je onderscheiden in drie vormen: primaire, secundaire en tertiaire socialisatie die bepaald worden door wie de socialisatoren zijn en hoe het socialisatieproces verloopt.

Primaire socialisatie speelt zich af binnen kleine informele groepen zoals gezin of peergroup (leeftijdsgenoten). Het proces verloopt informeel en vanzelfsprekend en letterlijk heel dicht bij, zodat dit wel eens je 'sociale huid' wordt genoemd. Sommige jongeren vinden het zo belangrijk bij een peergroup te horen dat ze zich aanpassen aan wat de groep vindt, doet en wil. Ze nemen de waarden, normen en gedragingen van de groep over. Anderen zijn meer op zichzelf en gaan hun eigen gang.

Socialisatie is het proces van overdracht en verwerving van de cultuur van de groep(en) en de samenleving waar mensen toe behoren. Het proces bestaat uit opvoeding, opleiding en andere vormen van omgang met anderen.

Secundaire socialisatie speelt zich af binnen school, buurt, verenigingen, werk etc. Mensen leren in deze vorm van socialisatie hoe zij zich in formele omstandigheden en omgevingen moeten gedragen. Vaak spelen collectieve rituelen hierbij een rol die bijdragen aan het gemeenschapsgevoel en aan de **collectieve identiteit** (bijvoorbeeld een diplomauitreiking op school). Secundaire socialisatie wordt wel 'sociale kleren' genoemd: kleren die je per omgeving en omstandigheid kunt wisselen.

Op school doen leerlingen bij allerlei vakken kennis op. Tevens is school de plek waar jongeren in contact komen met opvattingen, onder andere van politici over bijvoorbeeld veiligheid of van geologen over bijvoorbeeld het klimaatprobleem. Ook worden jongeren op school bepaalde waarden en normen aangeleerd.

Tertiaire socialisatie wordt overgedragen door anonieme socialisatoren waarmee mensen niet rechtstreeks een band hebben zoals media, literatuur, rolmodellen etc. Er worden impliciet waarden, normen en gedragspatronen overgedragen. Vooral media spelen een rol in de socialisatie van jongeren. Zij hebben invloed op jongeren omdat ze specifiek informatie voor jongeren verspreiden. Door het televisieprogramma 'Spuiten en Slikken' kom je van alles te weten over drugs en seksualiteit, in soaps komen verschillende gebeurtenissen voor waarin jongeren zich kunnen herkennen, maar ook op de radio zijn omroepen zoals BNN of de Nederlandse Moslim Omroep actief en beïnvloeden zo het leven van jongeren. Media kunnen een rol spelen bij het overbrengen of bevestigen van **vooroordelen** en **stereotypen**. Vooroordelen zijn meningen over mensen die niet gebaseerd zijn op feiten. Stereotypen zijn vaststaande beelden, generalisaties en veronderstellingen over een bepaalde groep mensen. Beide begrippen worden vaak in negatieve zin gebruikt maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn.

Voor een groot deel is socialisatie een proces van aanpassing van het individu aan de cultuur van de samenleving. Maar het is geen 'blinde' aanpassing, omdat naast cultuur-overdracht er ook sprake is van cultuurverwerving, waarbij iemand zijn eigen persoonlijkheid ontwikkelt. Iedereen maakt eigen keuzes uit het aanbod van zaken die hij wel of niet wil overnemen. Er worden soms ook tegenstrijdige waarden

overgedragen: in de Nederlandse cultuur zowel gehoorzamen als ook kritisch leren nadenken. Ook daarin maakt ieder individu een eigen keuze, soms naargelang de situatie. Op den duur **internaliseren** mensen de waarden, normen, opvattingen en gedragingen. Dat wil zeggen ze vinden ze op den duur zo vanzelfsprekend dat ze het als een 'tweede natuur' gaan ervaren.

Socialisatie heeft een aantal functies:

- De continuering van de cultuur van de samenleving. Socialisatie zorgt ervoor dat de (gemeenschappelijke) cultuur van een land niet verdwijnt en zich onderscheidt van andere maatschappijen en culturen.
- De verandering van de cultuur van de samenleving en van groepen daarbinnen. Cultuur is geen statisch verschijnsel. Door overname van elders maar ook door nieuwe elementen binnen de eigen cultuur worden steeds nieuwe zaken aan de cultuur toegevoegd en verdwijnen er ook zaken.
- **Identificatie** (binding) met de eigen groep en cultuur. Waarden en normen worden overgedragen die ervoor zorgen dat mensen zich sterk gaan identificeren met de eigen groep en cultuur. Nederlanders voelen zich met elkaar verbonden, omdat ze dezelfde taal spreken, eenzelfde cultuur hebben en daardoor een gemeenschappelijk gevoel. Deze functie draagt sterk bij aan de **sociale cohesie** van een groep of volk.
- Identiteitsontwikkeling van het individu gedurende de gehele levensloop.
- Het reguleren van gedrag van mensen waardoor het gedrag (van anderen) beter voorspelbaar wordt en het samenleven overzichtelijker.

Socialisatie is klasse bepaald

Hoe een specifiek socialisatieproces verloopt, hangt af van een combinatie van factoren.

Naast de samenlevingsvorm (meestal het gezin), de (sub)cultuur waarin je opgroeit, de school, media en peergroup zijn ook zaken als het land of de regio waar je bent opgegroeid, taal, generatie, opleiding of geslacht van belang.

Niet alleen in welk gezin je opgroeit heeft invloed op je gedrag en ervaringen, maar ook tot welke sociaaleconomische

Acculturatie is het aanleren en verwerven van een andere cultuur of elementen daaruit, dan die waarin iemand is opgegroeid.

klasse je gezin behoort. De ene groep of familie heeft meer economisch, sociaal en cultureel kapitaal dan de andere. Bij **economisch kapitaal** gaat het om onder meer financiële middelen (inkomen of vermogen). Bij **sociaal kapitaal** gaat het om de netwerken, contacten of de waarderingen die sommige mensen krijgen. Bij **cultureel kapitaal** gaat het om culturele competenties (waaronder kennis, houdingen, opvattingen en smaak). Staat er literatuur bij jou thuis in de boekenkast, bezoek je wel eens een museum of heb je oog voor verschillende muziekstijlen? Dat alles draagt bij aan de vorming en de wijze waarop iemand in het leven staat. Kortom, naast schoolopleiding en diploma's bepaalt je culturele kennis ook mede je maatschappelijke positie.

Verschillen in economisch, sociaal en cultureel kapitaal werken door in het socialisatieproces. Zo leren kinderen van hooggeschoolden gemiddeld langer door dan kinderen van laaggeschoolden en heeft een dokterszoon meer kans om dokter te worden dan het kind van een huisschilder. Dat zegt overigens niets over de talenten van het individuele kind, wel over de kans dat iemand het gedrag van zijn of haar omgeving overneemt.

1.2 Acculturatie

Socialisatie vindt niet alleen bij pasgeborenen plaats maar ook bij 'nieuwe' leden van een samenleving. Er wordt dan ook binnen socialisatie onderscheid gemaakt tussen **enculturatie** (het aanleren en verwerven van de cultuur van een samenleving waarin men wordt geboren) en acculturatie. In dit laatste geval moet iemand zich de (sub)cultuurkenmerken eigen maken van een groep waarvan hij of zij niet al vanaf de geboorte lid is. Als iemand die reeds gesocialiseerd is in een bepaalde cultuur, een andere (sub)cultuur of elementen daaruit overneemt, noemen we dit acculturatie.

Er zijn talloze voorbeelden van acculturatie. Denk bijvoorbeeld aan migranten die een nieuwe taal onder de knie trachten te krijgen of bekend moeten raken met de tradities en gewoonten van het land waar ze naar toe verhuisd zijn, of aan volwassenen die een geheel nieuwe levensbeschouwing overnemen.

1.3 Identiteit

Het kernconcept identiteit is een begrip dat je in verschillende betekenissen tegenkomt. Wat een identiteitskaart is, weet bijna iedereen, want het is verplicht deze kaart of een paspoort bij je te hebben. En als er op het nieuws wordt gezegd 'identiteit slachtoffers brand bekend', kun je je daar ook een voorstelling bij maken. Maar veel vaker kom je het woord identiteit tegen zonder dat je precies weet wat ermee bedoeld wordt. Des te meer reden om het kernconcept identiteit toe te lichten.

Identiteit heeft twee aspecten. Het ene aspect is iemands zelfbeeld, het beeld dat iemand tot op zekere hoogte van zichzelf maakt en vormt naar een zelf geconstrueerd ideaalbeeld. Het zelfbeeld van opgroeiende jongeren wordt in hoge mate bepaald door het gedrag van belangrijke personen uit zijn/haar omgeving (ouders, vrienden) tegenover hem/haar. Iemand ziet zichzelf door de ogen van anderen en komt zo tot een zelfbeeld.

Het andere aspect van identiteit is de **sociale identiteit**, dat deel van iemands zelfbeeld dat afgeleid is van de groep waar iemand deel van uit maakt of juist niet. Mensen identificeren zich met groepen en nemen er kenmerken van over (groepsidentificatie of sociale identificatie). Zo wordt de identiteit van een vwo-leerling mede bepaald door de identificatie met de vwo-groep als geheel. Het beeld van deze leerling over zichzelf (bijvoorbeeld over zijn studieprestaties), kan dan op positieve wijze beïnvloed zijn doordat vwo-leerlingen als ijverige studenten worden gezien. Zo laten alle groepen waar iemand toe behoort, 'sporen' achter in iemands identiteit van iemand. Maar het kan ook zijn dat het zich juist niet willen identificeren met een bepaalde groep effect heeft op de identiteit. Individuen kunnen juist verschillend zijn van leden van andere groepen maar ook op onderdelen verschillend van leden van de eigen groep.

Het zelfbeeld wordt gevormd in het socialisatieproces. Een pasgeboren kind heeft immers nog niet het besef van een eigen 'ik'. Het ik-besef is niet met de geboorte meegegeven, maar ontwikkelt zich door interactie met anderen. De vorming van de identiteit wordt daarmee ook bepaald door de

Identiteit is het beeld dat iemand van zichzelf heeft, dat hij uitdraagt en anderen voorhoudt en dat hij als kenmerkend en blijvend beschouwt voor zijn eigen persoon en dat is afgeleid van zijn perceptie over de groep(en) waar hij wel of juist ook niet deel van uitmaakt.

samenleving en de tijd waarin je leeft. In de traditionele samenleving ligt het accent op de invloed van de omgeving; in de moderne samenleving spelen vooral de eigen wil en voorkeuren van iemand een belangrijke rol.

Ook een groep heeft een eigen identiteit: een **collectieve identiteit**. Dat is datgene wat mensen kenmerkend en blijvend vinden aan een groep. In bepaalde streken van Nederland herken je een collectieve identiteit. Denk aan de Friezen met hun eigen taal die daar trots op zijn. Dat is niet alleen te zien (en te horen) aan de eigen taal of dialect, maar ook aan allerlei gebruiken en omgangsvormen. Er kunnen spanningen optreden tussen de persoonlijke identiteit en de collectieve identiteit als iemand zich niet identificeert met de collectieve identiteit die anderen hem opleggen omdat hij tot een bepaalde groep behoort. Door het dragen van een Harley Davidson jack kunnen andere mensen iemand eigenschappen toebedelen die helemaal niet kloppen met zijn persoonlijke identiteit. Soms kunnen mensen zo opgaan in de groep dat hun persoonlijke identiteit nauwelijks nog herkenbaar is. Er kan ook weinig ruimte voor eigen opvattingen en persoonlijke keuzes zijn. In dit geval wordt van individuen verwacht dat ze zich schikken in het grotere geheel. Tenslotte hebben de persoonlijke identiteit en de collectieve identiteit van de groep waartoe men behoort op hun beurt weer invloed op de positie van iemand en dat kan leiden tot **sociale ongelijkheid**. In het voorbeeld van de Harley Davidson motorrijder die zich identificeert met deze groep, kan dit leiden tot het afwijzen van hem voor bepaalde maatschappelijke posities die botsen met dit imago.

Wordt de groep een land, dan spreek je van **nationale identiteit**. Dan gaat het om kenmerken die aan een heel volk worden toebedeeld. Nederlanders worden gezien als een tolerant maar gierig volk. Belicht je het kernconcept identiteit vanuit het **functionalisme**-paradigma, dan zie je identiteit als een product van de samenleving en de cultuur ervan. Het **conflict**-paradigma ziet identiteit als een product van de groep of de klasse waartoe iemand behoort. Het **sociaal constructivistisme**-paradigma bekijkt identiteit vooral vanuit de persoon zelf die zijn eigen identiteit construeert, zij het in interactie met anderen.

1.4 Cultuur

Als je het kernconcept cultuur gaat opzoeken in een woordenboek of encyclopedie, zul je verschillende definities vinden.

Cultuur kent zowel een smalle als een brede invulling.

Bij de sociale wetenschappen gebruikt men vooral een brede definitie. Er wordt verder gekeken dan alleen naar 'literatuur, kunst en muziek' die binnen de smalle definitie vallen.

Hoewel de specifieke invulling van cultuur per wetenschap en wetenschapper kan verschillen, is in ieder geval algemeen geaccepteerd dat je bij cultuur te maken hebt met mensen die met elkaar omgaan, een gemeenschappelijke leefwijze hebben die herkenbaar is en die elkaar beïnvloeden.

In feite geeft de definitie een aantal aspecten van het cultuurbegrip weer in **immateriële** en **materiële** zin. Voorbeelden van immateriële aspecten zijn taal en **waarden** en **normen**.

Waarden zijn basisopvattingen, principes waar iemand belang aan hecht. Vaak zijn waarden onbewust aanwezig en merk je pas dat je ze hebt, als mensen jouw waarden ter discussie stellen. Je kunt bij waarden denken aan 'trouw', 'waarheid', 'netheid' of 'nut'. Waarden bepalen niet alleen hoe mensen met elkaar omgaan, maar zijn vaak ook van invloed op de (politieke) keuzes die mensen maken. Normen zijn geschreven en ongeschreven gedragsregels die aangeven wat er verwacht wordt in een bepaalde situatie. De regels zijn gebaseerd op wat we goed en fout vinden en ze ontstaan wanneer mensen dezelfde waarden belangrijk vinden en hierop ook hun gedrag gaan baseren. Soms vinden mensen deze regels 'gewoon fatsoenlijk', zoals de deur voor iemand openhouden. Soms worden normen zo belangrijk gevonden dat ze in de wet worden opgenomen. We spreken dan van rechtsregels.

Op één waarde kunnen verschillende of soms zelfs tegen-gestelde normen gebaseerd worden. Veel mensen in Nederland vinden rechtvaardigheid een belangrijke waarde. Vanuit dit principe hanteert de ene persoon de norm dat bonussen voor directeuren verboden moeten worden, omdat het niet rechtvaardig is dat niet iedere hardwerkende werknemer die krijgt, terwijl een andere persoon de norm hanteert dat het rechtvaardig is dat bonussen uitgedeeld worden aan personen die een bedrijf goed en verantwoordelijk leiden. Bij beide personen

Cultuur is het geheel van voorstellingen, uitdrukkingsvormen, opvattingen, waarden en normen die mensen als lid van een groep of samenleving hebben verworven.

is de waarde waarop zij hun norm baseren rechtvaardigheid. De norm die eruit voortvloeit is echter wél verschillend.

De overige kenmerken, voorstellingen en uitdrukkingsvormen kun je zien als het materiële aspect van een cultuur. Daarbij kun je denken aan architectuur, kleding en bepaalde kunstobjecten. Je ziet hieraan ook dat het cultuurbegrip tijd- en plaatsgebonden is.

Er wordt gesproken over een **dominante cultuur** als het gaat om de cultuur van de groep in de samenleving die invloedrijke politieke en economische posities bekleedt. De regering heeft een belangrijke stem in het vormgeven van nieuwe wetten en daarmee indirect in het vormgeven van de Nederlandse cultuur. Als Nederland als een van de eerste landen het homohuwelijk mogelijk maakt, draagt dit bij aan de tolerantie in de Nederlandse cultuur.

Subculturen zijn levensstijlen van groepen mensen die zich deels willen onderscheiden van de dominante cultuur, maar deels ook niet. Een voorbeeld van een subcultuur is de jeugd- of jongerencultuur.

Culturen zorgen voor bindingen in de samenleving. Die bindingen kunnen onder druk komen te staan als er sprake is van een sterke groepsbinding waarbij anderen uitgesloten worden. Als de cohesie van een kleinere groep binnen de samenleving sterker wordt dan die van het geheel, kan dit tot conflicten en afsplitsingen leiden.

Culturele dimensies van Hofstede

Cultuur is geen statisch gegeven maar verschilt naar tijd en plaats. Wanneer je wilt begrijpen waarom de ene cultuur verschilt van de andere, ga je op onderzoek naar elementen die je met elkaar kunt vergelijken en die je ook kunt meten. Daarbij moet de onderzoeker er op letten dat je ook werkelijk meet wat je wilt meten. Bij onderzoek doen leer je meer over dit operationaliseren en valideren.

De wetenschappers Geert Hofstede en Gert-Jan Hofstede hebben naar een graadmeter voor cultuurverschillen gezocht. Zij noemen dit het cultuurmodel, waarin ze vijf dimensies onderscheiden.

Met behulp van deze dimensies kun je cultuurverschillen benoemen, identificeren en er verklaringen voor zoeken. Daarnaast kun je ermee zoeken naar oorzaken voor maatschappelijke problemen en gevolgen van maatschappelijke ontwikkelingen. Omdat de vele culturen in de wereld door **globalisering** steeds meer en makkelijker met elkaar in contact komen, kunnen **conflicten** ontstaan die te maken hebben met cultuurverschillen. Door je bewust te zijn van de onderliggende culturele dimensies kunnen economische en politieke onderhandelingen soepeler verlopen en betere resultaten opleveren. Bij alle dilemma's die bij maatschappijwetenschappen besproken worden kun je je afvragen welke culturele dimensies een rol spelen en of zij kunnen bijdragen aan de oplossing van het dilemma.

De vijf dimensies van cultuur zijn:

1. grote machtsafstand tegenover kleine machtsafstand;
2. individualistisch tegenover collectivistisch;
3. masculien tegenover feminien (rolverdeling van man/vrouw);
4. lage onzekerheidsvermijding tegenover grote onzekerheidsvermijding;
5. de gerichtheid op de lange termijn of op de korte termijn.

We gaan hieronder op elk van deze dimensies in.

Grote machtsafstand tegenover kleine machtsafstand

In iedere samenleving bestaat **ongelijkheid**. Zelfs in de eenvoudigste groep van jagers en verzamelaars zijn sommige mensen groter, sterker of slimmer dan anderen. Op grond

daarvan krijgen sommige mensen meer **macht** dan anderen, ze kunnen meer rijkdom vergaren en weten meer respect en aanzien te verwerven. In culturen wordt verschillend aangekeken tegen en omgegaan met dit machtsverschil. Voor deze dimensie gebruikt Hofstede de term 'machtsafstand'.

Hij definieert dit als volgt: "De mate waarin de minder machtige leden van instituties of organisaties in een land verwachten en accepteren dat de macht ongelijk verdeeld is". Wat Hofstede geconcludeerd heeft, is dat binnen de ene cultuur maatschappelijke ongelijkheid en hiërarchie worden gewaardeerd, terwijl ze in de andere cultuur juist als onwenselijk worden beschouwd.

De verschillen in machtsafstand tussen landen zie je niet alleen in het gezin, op scholen of op het werk, maar ook tussen autoriteiten, de machthebbers en burgers. In landen met een grote machtsafstand speelt traditie vaak een grote rol. In landen met een kleine machtsafstand zoals Nederland wordt ongelijkheid niet wenselijk gevonden. Er wordt dan geprobeerd met behulp van politieke middelen deze verschillen zo klein mogelijk te maken. De wet dient dan te garanderen dat iedereen gelijke rechten heeft, ongeacht zijn status. Bij een kleine machtsafstand zijn ondergeschikten in beperkte mate afhankelijk van de machthebber (chef, baas, leider). Er is hier grote behoefte aan overleg. Tegenspreken moet mogelijk zijn. In landen met een grote machtsafstand is dat tegenspreken niet geaccepteerd. Leerlingen doen alleen hun mond open als ze iets gevraagd wordt. Respect is noodzakelijk en leerlingen, ondergeschikten of kinderen vertonen allemaal weinig onafhankelijk gedrag.

Individualistisch tegenover collectivistisch

Verreweg de meeste mensen in deze wereld leven in samenlevingen waarin het groepsbelang boven het individuele belang staat. Zulke samenlevingen worden door Hofstede collectivistisch genoemd. In de meeste collectivistische samenlevingen bestaat de familie waarin een kind opgroeit uit een aanzienlijk aantal familieleden die dicht op elkaar leven. Een kleiner deel van de mensheid leeft in samenlevingen waarin de belangen van het individu boven die van de groep staan. Deze samenlevingen worden door Hofstede individualistisch genoemd. Hier worden de kinderen geboren in gezinnen die meestal uitsluitend bestaan uit ouders en eventuele broers of zusters. In sommige samenlevingen zien we een toenemend aantal eenoudergezinnen. Andere verwanten wonen elders en men ziet ze zelden. Kinderen die in collectivistische samenlevingen opgroeien, leren over zichzelf te denken als een deel van een groep. De groep is een bron van veiligheid en bescherming. Kinderen die daarentegen in individualistische samenlevingen opgroeien, worden al snel geacht op eigen benen te staan en zich onafhankelijk te gedragen. Belangrijke waarden in een collectivistische samenleving zijn bijvoorbeeld harmonie en schaamte. Als iemand de regels van de groep heeft overtreden, zien alle leden van de groep het als een collectieve plicht om zich hiervoor schamen. Bij een individualistische samenleving speelt schuld een veel grotere rol. Mensen laten zich leiden door een persoonlijk geweten en een misstap leidt hier veel eerder tot een schuldgevoel en verlies van zelfrespect. Nederland kan gezien worden als een individualistische samenleving.

Hofstede heeft de dimensies machtsafstand en individualisme aan elkaar gekoppeld en het blijkt dat deze negatief met elkaar gecorreleerd zijn. Landen met een grote machtsafstand zijn vaak collectivistisch en landen met een kleine machtsafstand vaker individualistisch.

Masculien tegenover feminien

Elke samenleving beschouwt bepaalde vormen van gedrag als meer horend bij de rollen van vrouwen of meer bij de rollen van mannen. In de meeste samenlevingen is er eenzelfde verdeling van sociale sekserollen. Mannen worden geacht zich vooral bezig te houden met prestaties buitenshuis, ze worden verondersteld assertief, competitief en hard te zijn. Vrouwen worden geacht zich bezig te houden met de zorg voor het huis, voor man en kinderen en voor mensen in het algemeen. Zij moeten de zachte rol vervullen. Echter, welk gedrag bij welke sekse hoort, is vooral cultuurbepaald.

Deze sociaal en cultureel bepaalde rollen van mannen en vrouwen worden door Hofstede masculien en feminien genoemd. Hij definieert dit als volgt: "Een samenleving is masculien als emotionele sekserollen duidelijk gescheiden zijn. Dat wil zeggen: mannen worden geacht assertief en hard te zijn en gericht op materiaal succes; vrouwen horen bescheiden en teder te zijn en vooral gericht op de kwaliteit van het bestaan. Een samenleving is feminien als emotionele sekserollen elkaar overlappen: zowel mannen als vrouwen worden geacht bescheiden en teder te zijn en gericht op de kwaliteit van het bestaan".

Volgens Hofstede is maar een klein gedeelte van de sekserollen in een cultuur biologisch

bepaald. We leren hoe we ons als meisje of jongen moeten gedragen. Naast het feit dat iedere burger zich masculien of feminien gedraagt, zien we dit gedrag ook terug in het gedrag van politieke leiders en in de prioriteiten die zij stellen. Is solidariteit met de zwakken belangrijker dan beloning van de sterken? Dan is er sprake van een feminiene leider. Stopt een regering liever geld in bewapening dan in hulp aan arme landen? Dan is deze regering meer masculien. Is een politieke partij meer gericht op het beschermen van het milieu dan op de economische groei van een land? Dan is deze politieke partij meer feminien.

Lage onzekerheidsvermijding tegenover hoge onzekerheidsvermijding

We weten geen van allen hoe onze toekomst eruit gaat zien en dat zorgt voor onzekerheden en spanningen. Samenlevingen zoeken naar manieren om met die onzekerheden en spanningen om te gaan. De wijze waarop samenlevingen dat doen typeert Hofstede als onzekerheidsvermijding. Hij definieert dit als volgt: "Dat is de mate waarin de dragers van een cultuur zich bedreigd voelen door onzekere of onbekende situaties. Dit gevoel wordt onder andere uitgedrukt in stress en in een behoefte aan voorspelbaarheid en aan formele en informele regels".

Hofstede noemt drie middelen die samenlevingen gebruiken om spanningen draaglijk te maken, namelijk techniek, wetgeving en religie. Techniek helpt onzekerheden die door de natuur worden veroorzaakt te vermijden. Wetten en regels proberen onzekerheden in gedrag te vermijden. Religie helpt mensen onzekerheden te accepteren waartegen ze zich niet kunnen beschermen en/of waarvoor ze geen rationele verklaring hebben.

De gevoelens en de manieren om ermee om te gaan, behoren tot de cultuur van een samenleving en worden overgedragen door bijvoorbeeld het gezin, de school en de staat. Hofstede benadrukt dat het vermijden van onzekerheid niet hetzelfde is als risicovermijding. Bij onzekerheidsvermijding gaat het er vooral om dat men duidelijkheid wil. Een land waar onzekerheidsvermijding groot is, zal geneigd zijn alles gestructureerd te laten verlopen; er is veel bureaucratie. Dit heeft te maken met de angst voor het onzekere, en dus voor alles wat anders is.

Protesten van burgers dienen onderdrukt te worden en men neigt vast te houden aan wet en orde en het conservatieve gedachtegoed. Andere landen laten religieuze tradities een grote rol spelen en zoeken daarin naar houvast. In landen met een lage onzekerheidsvermijding lijkt men een natuurlijke kalmte te hebben en alles op zich af te laten komen.

Gerichtheid op de lange termijn of op de korte termijn

De dimensie van korte- en langetermijngerichtheid wordt door Hofstede als volgt gedefinieerd:

“Langetermijngerichtheid staat voor het streven naar beloning in de toekomst, vooral via volharding en spaarzaamheid.

Kortetermijngerichtheid staat voor deugden als respect voor tradities, het voorkomen van gezichtsverlies en het doen van sociale verplichtingen”.

Door te volharden in de pogingen iets te bereiken kan het doel geleidelijk bereikt worden, aldus het langetermijngerichtdenken. De term duurzaamheid zou je hieraan kunnen koppelen. Discussies over klimaatveranderingen en toekomstgericht denken kun je bij de langetermijngerichtheid plaatsen. Mensen die langetermijngerichtdenken hebben respect voor de omstandigheden en trachten flexibel te reageren. Daar tegenover kijken culturen die gericht zijn op de korte termijn vooral naar waarden als verplichtingen, respect voor tradities, beschermen van je ‘gezicht’ en kalmte. Er is sprake van korte inspanningen met snelle resultaten, waarbij een sociale druk om geld uit te geven aanwezig is. Wanneer men te veel waarde hecht aan kalmte en evenwichtigheid kan dit het nemen van initiatief, de risicobereidheid en de veranderlijkheid die voor het ondernemerschap in een snel wisselende marktsituatie onmisbaar is, ontmoedigen. Er wordt door Hofstede vanuit gegaan dat landen die investeren in een sterke marktpositie en die niet direct resultaten hoeven te zien vooral met de lange termijn bezig zijn. Hier tegenover staat de bedrijfscultuur van de kortetermijngerichtheid waarin mensen afgerekend worden op de prestaties die zij in de afgelopen maand of het afgelopen jaar hebben bereikt. Volharding in ontwikkeling en toepassing van innovaties (lange termijn) staan tegenover onmiddellijk resultaat (korte termijn).

Geen model zonder kritiek en het model van Hofstede vormt daarop geen uitzondering. Vanuit de wetenschap hoort men geluiden dat dit model etiketten plakt op landen en daarmee stigmatiseert. De conclusie bijvoorbeeld dat een cultuur erg masculien is, zegt niets over de andere aspecten van die cultuur, noch over de individuele burgers. Het gevaar dreigt dat we ons gaan richten op dat ene aspect en de cultuur in haar totaliteit niet weten te waarderen.

Verder kom je met dit model alleen iets over een land te weten in vergelijking tot andere landen. Stel dat het met de feminie culture over de hele wereld slecht gesteld is, dan zegt het op zich nog niet zoveel dat een land op dit onderdeel goed scoort. Het model is ook statisch; het laat niet zo goed zien dat culturen ook veranderen.

1.5 Politieke socialisatie

Politieke socialisatie is een specificatie van socialisatie. Ook bij politieke socialisatie worden mensen gevormd maar dan op een specifiek onderdeel, namelijk op het terrein van de **politieke cultuur** van de groep(en) en de samenleving waartoe mensen behoren.

Politieke cultuur zijn alle politiek relevante tradities, kennis, opvattingen en oordelen die kenmerkend zijn voor een land, maar ook voor groepen daarbinnen en voor groepen/organisaties die landsgrenzen doorkruisen. Er is een wisselwerking tussen de politieke cultuur in een land en de politieke socialisatie; de politieke socialisatie en de politieke cultuur beïnvloeden elkaar wederzijds. Een voorbeeld om dit te verduidelijken: als de overheid **gelijkheid** een belangrijke waarde vindt, vastgelegd in artikel 1 van de Grondwet, en daarmee onderdeel uitmaakt van de politieke cultuur, wordt dit ook overgedragen in het proces van politieke socialisatie onder andere door Postbus 51 spots tegen racisme. Belangrijke socialisatoren binnen het politieke domein zijn politici, ouders, docenten, idolen, leeftijdsgenoten en media.

Binnen het gezin speelt een rol of ouders lid zijn van een politieke partij, tot welke sociaaleconomische klasse zij

Politieke socialisatie is het proces van overdracht en verwerving van de politieke cultuur van de groep(en) en samenleving waar mensen toe behoren. Het proces bestaat uit opvoeding, opleiding en andere vormen van omgang met anderen.

behoren of ze verschillen in politieke voorkeur en of er over politiek gepraat wordt thuis. Daarnaast kunnen democratische waarden een rol spelen in de opvoeding. Mogelijk worden huiselijke beslissingen in overleg genomen en leren gezinsleden dat hun mening telt.

Het is een taak van de school leerlingen te socialiseren tot democratische burgers die zich betrokken weten bij elkaar en bij de overheid (burgerschapsvorming). De overheid organiseert doelbewust de politieke socialisatie van leerlingen en stelt verplicht dat docenten in hun lessen “rekening houden met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en daarmee niet in strijd lesgeven”. Deze basiswaarden zijn vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, begrip voor anderen, verdraagzaamheid en het zelfbeschikkingsrecht. Politieke socialisatie gebeurt op formele wijze, openlijk en heel bewust, maar er is ook een verborgen en onbewuste socialisatie door mensen met wie je omgaat in je privéleven of op het werk. Mensen passen zich in meer of mindere mate aan, aan het gedrag en de opvattingen over politiek van de groep waarvan zij deel uitmaken. Op den duur internaliseren zij het gedrag en de opvattingen en worden deze vanzelfsprekend.

In onze moderne samenleving spelen media een belangrijke rol bij de politieke socialisatie van burgers en politici. Bij de ‘oude media’ zoals krant, tv en radio fungeren journalisten als een makelaar tussen politici en burger. Via ‘nieuwe’ media, zoals twitter, YouTube en Facebook proberen politici de burger direct te bereiken. Ze proberen hun boodschap zo te brengen, dat het voordelig voor hen is. Voor politici zijn de nieuwe media ook belangrijk om zelf geïnformeerd te worden. De effecten of de invloed van de media op het politieke denken van de lezers, luisteraars en kijkers zijn moeilijk te onderzoeken. Sommige wetenschappers zeggen dat de journalistiek het politieke denkkader van burgers kan beïnvloeden, terwijl anderen beweren dat het precies andersom is: de journalistiek volgt in haar oordeel en gedrag de mening van de lezer, kijker of luisteraar.

Ook het politieke systeem zelf heeft invloed op de politieke socialisatie van de burgers. In een systeem van parlementaire democratie worden de waarden en de politieke cultuur die daarbij horen overgedragen, zoals compromissen sluiten, belangen afwegen, participatie. Mede daardoor wordt het

politieke systeem in stand gehouden. Het politieke systeem kan onder druk komen te staan bij botsingen van politieke meningen die leiden tot maatschappelijke **conflicten**.

1.6 (Politieke) socialisatie gezien vanuit paradigma's

Aanhangers van het **functionalisme**-paradigma leggen de nadruk op de functies die een samenleving ontwikkelt om te kunnen voortbestaan. De functionalisten gaan ervan uit dat de samenleving haar stempel op de persoonlijkheid van de leden van die samenleving kan drukken door bepaalde rolverwachtingen over te dragen. Identiteit is volgens functionalisten een product van de samenleving. De mens wordt opgevat als sociaal-cultureel product. Ook bij politieke socialisatie onderzoeken functionalisten vooral de bestending van de bestaande politieke cultuur en het bestaande politieke systeem. Politieke socialisatie is dan het middel om de betekenis van de waarden en normen, opvattingen en gedragspatronen over te dragen en te laten voortbestaan.

Aanhangers van het **conflict**-paradigma gaan ervan uit dat maatschappelijke tegenstellingen en de daaruit voortvloeiende conflicten bepalend zijn voor een alsmaar veranderende maatschappij. Zij gaan net als de functionalisten ervan uit dat de samenleving via geïnternaliseerde rolverwachtingen haar stempel op de leden van die samenleving kan drukken.

In dat geval wordt vooral bekeken hoe verschillen in sociaal, economisch en cultureel kapitaal doorwerken op de ongelijkheid en de machtsverhoudingen. Op maatschappelijk niveau gaat het dan om de effecten van opvoeding en opleiding op de ongelijke verdeling van de maatschappelijke posities naar klasse, geslacht, religie, etniciteit en leeftijd.

Op politiek niveau gaat het om de invloed van socialisatie op de vorming van specifieke politieke opvattingen, de voorkeur voor bepaalde ideologieën, de ongelijke deelname aan politieke besluitvorming en de politieke strijd. Binnen het conflict-paradigma is men erg geïnteresseerd in de betekenis van socialisatie voor de ongelijkheid in de samenleving en de machtsverhoudingen op lokaal, (inter)nationaal of mondiaal niveau.

1.6 (Politieke) socialisatie gezien vanuit paradigma's

1.7 Ideologie

Aanhangers van het **socialconstructivisme**-paradigma bekijken de maatschappelijke werkelijkheid meer op micro-niveau. Niet de samenleving als geheel en haar beïnvloeding van het gedrag van de leden van de samenleving staat centraal, maar het persoonlijke ontwikkelingsproces waarbij individuen onder invloed van hun omgeving hun eigen persoonlijke en sociale identiteit construeren. Daarmee worden ze ook maatschappelijk en politiek gesocialiseerd.

In dit paradigma wordt identiteit door het individu zelf geconstrueerd in een voortdurende interactie met anderen die voor hem van betekenis zijn en die hij zelf uitkiest.

Dat gebeurt in een proces van kennisoverdracht en door ervaringen die hij opdoet met het steeds betekenis geven aan een eigen identiteit. Daarmee geeft het individu aan andere mensen een beeld van wie hij is.

1.7 Ideologie

Politieke partijen streven naar een ideale samenleving, gebaseerd op hun politieke visie of ideologie die zij vast leggen in hun beginselprogramma.

Een ideologie bestaat uit denkbeelden over hoe een rechtvaardige samenleving eruit ziet: over hoe de politieke **macht** verdeeld moet worden, hoe de productie en verdeling van goederen georganiseerd moet worden, hoe de welvaart verdeeld moet worden en hoe groot de vrijheid van burgers kan en mag zijn in de samenleving.

Vaak komen partijen tot een ideologie door de situatie in de huidige samenleving te analyseren en door te bekijken welke veranderingen zij willen doorvoeren vanuit de waarden die zij belangrijk vinden. In het algemeen kun je zeggen dat ideologieën zich onderscheiden in de keuze voor persoonlijke vrijheid versus collectieve orde (dezelfde regels voor iedereen) en in de keuze voor gelijkheid (overheidsingrijpen, maakbare samenleving) versus economische vrijheid (vrije markt, eigen verantwoordelijkheid).

We onderscheiden de volgende hoofdstromingen: confessionalisme, liberalisme en socialisme/sociaaldemocratie. Confessionalisme legt het accent op christelijke waarden en het streven naar harmonie en samenwerking. Je herkent dit

in partijen als het CDA, de ChristenUnie en de SGP. Liberalisme gaat uit van individuele vrijheid en individuele rechten. De overheid moet zich daar zo min mogelijk mee bemoeien. Partijen als VVD en D'66 hangen deze ideologie aan. Socialisme en sociaaldemocratie richten zich op meer gelijkwaardigheid van mensen. Deze ideologie gaat uit van de 'maakbaarheid' van de samenleving: het geloof dat je een betere samenleving kunt realiseren door ingrijpen van de overheid. Hier passen vooral de PvdA, de SP en GroenLinks bij.

Niet alle politieke partijen formuleren hun visie vanuit een ideologie. Er zijn ook politieke stromingen zoals het pragmatisme die kiezen voor oplossingen vanuit de praktische concrete situatie die zich voordoet in de politiek en niet vanuit een ideologie.

Het populisme is onder geen van deze te rangschikken en wordt wel als een bepaalde politieke stijl gezien die zich vooral laat leiden door wat er in de publieke opinie leeft.

Er zijn nogal wat politicologen geweest die hebben geprobeerd al die ideologieën op een rijtje te zetten. Ze zoeken dan naar een logisch verband tussen de ideologieën. Sommige politicologen denken dat er een denkbeeldige lijn te vormen is waarop alle ideologieën van links naar rechts geordend liggen, of in te delen zijn naar progressief/conservatief, naar nationalisme of internationalisme, of naar materialisme/postmaterialisme. Anderen zijn van mening dat er meerdere lijnen, dimensies of assen nodig zijn om de verschillen tussen ideologieën logisch weer te geven.

Ideologie is een samenhangend geheel van beginselen en denkbelden, meestal uitmondend in ideeën over de meest wenselijke maatschappelijke en politieke verhoudingen.

VERHOUDING

Mensen zijn verschillend, ze onderscheiden zich van elkaar door wat ze zijn en wat ze doen. Denk hierbij aan verschillen in rijkdom, in aanzien en invloed, in leeftijd en gezondheid, in etniciteit en in opleiding. Ook landen verschillen van elkaar in macht in de wereld, in grootte, in hoeveelheid hulpbronnen en rijkdom.

In het samenleven komen mensen in een bepaalde verhouding tot elkaar te staan, mannen tot vrouwen, ouders tot kinderen, werkgevers tot werknemers, maar ook politici tot burgers, burgemeesters tot inwoners van hun stad en ook landen ten opzichte van elkaar.

Het hoofdconcept verhouding gaat nog een stap verder: het gaat niet alleen om het benoemen van deze verschillen maar ook om de vraag hoe een samenleving omgaat met deze verschillen.

Een kenmerk van de moderne westerse samenleving is immers het ideaal van rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid van alle mensen, maar dit staat vaak op gespannen voet met de werkelijkheid.

Door wat mensen zijn en wat ze doen, verwerven ze zich in de samenleving een **maatschappelijke positie** die op een bepaalde manier gewaardeerd wordt. De een kan zich ondergewaardeerd voelen door het beroep dat hij uitoefent, een ander kan zijn macht opleggen aan mensen die bij hem in dienst zijn en zo een waardering zoeken.

Voor sociale wetenschappers is het interessant om te bestuderen hoe mensen zich tot elkaar verhouden op micro-, meso- en macroniveau. Thuis op microniveau, in de klas, bij de vereniging, in het bedrijf en in de buurt op mesoniveau, maar ook op landelijk (macro-) en internationaal niveau hebben mensen en landen verschillende posities en staan ze in verhouding tot elkaar. Ook politicologen kijken naar verhoudingen, maar dan vooral tussen mensen van een wijk, stad, provincie en land en hun politieke leiders. Uiteraard zijn ook internationale betrekkingen van invloed op het denken

Verhouding verwijst naar de wijze waarop mensen zich van elkaar onderscheiden en tot elkaar verhouden en de manier waarop samenlevingen in sociale zin vorm geven aan deze verschillen. Het verwijst ook naar onderlinge betrekkingen tussen staten.

en doen van mensen. De verhoudingen binnen groepen, tussen groepen mensen en tussen groepen en politici, bepalen in hoge mate of zij het nog naar hun zin hebben in een samenleving of dat ze zich uit frustratie tegen de samenleving gaan keren. De frustraties kunnen zich uiten in geweld of in andere vormen van protest. Ook kunnen mensen apatisch worden en zich terugtrekken uit de samenleving. Kortom, welbevinden, ontevredenheid, ideale wereldbeelden en handelen vanuit eigenbelang kunnen het gevolg zijn van verhoudingen. Sociale wetenschappers hebben verschillende theorieën ontwikkeld om deze verhoudingen te begrijpen en te verklaren.

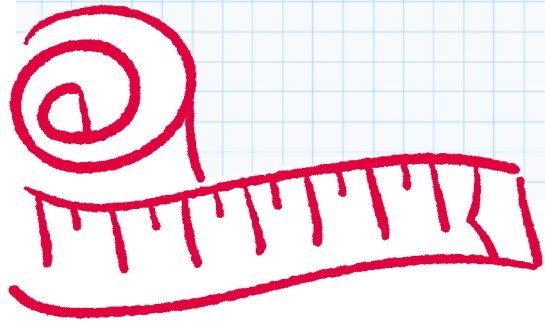
Het ongelijkheidsvraagstuk roept vele vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Hoe worden op alle niveaus schaarse en hooggewaardeerde zaken verdeeld, door wie en op grond waarvan?
- Wat zijn de gevolgen van deze verdeling tussen mensen voor de verhoudingen op alle niveaus?
- Wat voor rol spelen landen, organisaties en multinationale bedrijven in de mondiale politiek?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT VERHOUDING

De volgende kernconcepten staan bij het hoofdconcept verhouding centraal.

Hoofdconcept	Kernconcepten
verhouding	<ul style="list-style-type: none"> • sociale (on)gelijkheid • macht • gezag • conflict • samenwerking

2.1 Sociale (on)gelijkheid

Omdat de sociale ongelijkheid in de loop der tijd lijkt afgenomen, kun je je afvragen of er in de moderne samenleving nog steeds sprake is van ongelijkheid. Daar richten we ons in deze paragraaf op: wat is sociale ongelijkheid, hoe ontstaat het en hoe kan het veranderen?

Als verschillen tussen mensen gevolgen hebben voor hun maatschappelijke positie en effect hebben op de kansen, waardering en behandeling die zij krijgen, spreken we van sociale ongelijkheid. Het gaat dan niet over 'gewone' verschillen die er tussen mensen zijn, zoals het verschil tussen mannen en vrouwen, tussen oud en jong en tussen iemand die op het platteland woont of in de stad. Pas als deze verschillen gevolgen hebben voor de kansen en mogelijkheden van iemand dan is er sprake van sociale ongelijkheid. Verschillen in inkomen, kennis, sociale status en **macht** kunnen de ongelijkheid nog meer versterken.

Voor alle verschillen geldt dat ze sociaal bepaald zijn en sociaal bepaald worden. Mensen hebben er verwachtingen bij en het betekent ook wat voor mensen. De manier waarop mensen zich tot elkaar verhouden is van grote invloed op de samenleving.

Naarmate de verschillen in macht, bezit en status groter zijn, leven mensen in grotere ongelijke sociale verhoudingen. De verschillen in kansen en posities zijn dan groter, en er is een grotere kans op ongelijke waardering en ongelijke behandeling. In iedere samenleving is sociale ongelijkheid in een of andere vorm **geinstitutionaliseerd**. Er kunnen kasten, standen of klassen voorkomen die de verhoudingen daarmee ordenen. Sociale ongelijkheid kan aanleiding geven tot conflicten in de vorm van verzet, opstand, revolutie en tot emancipatiebewegingen.

In het algemeen gaat het om drie soorten sociale ongelijkheid:

- ongelijke verdeling van (politieke) macht. Het maakt uit of je daadwerkelijk (door de overheid zelfs fysieke) dwangmiddelen kunt inzetten;

Sociale ongelijkheid is een situatie waarin verschillen tussen mensen in al dan niet aangeboren kenmerken, consequenties hebben voor hun maatschappelijke positie en leiden tot een ongelijke verdeling van schaarse en hooggewaardeerde zaken, van waardering en behandeling.

- ongelijke verdeling van bezit, oftewel ongelijke verdeling van schaarse en hooggewaardeerde zaken, zoals kennis, inkomen, vermogen;
- ongelijke verdeling van status, oftewel ongelijke waardering en behandeling van personen op grond van hun maatschappelijke positie en leefstijl.

Opvallend is dat sociale ongelijkheid in de moderne westerse democratische samenlevingen de afgelopen decennia weer is toegenomen. In eerdere periodes was er sprake van vermindering van ongelijkheid op verschillende gebieden.

Uit sociaalwetenschappelijk onderzoek komt steeds weer het opleidingsniveau als verklarende factor voor de verschillende soorten van sociale ongelijkheid in Nederland naar voren.

Wereldwijd veranderen de verhoudingen tussen staten door de groeiende wederzijdse afhankelijkheid, de schaalvergroting en **globalisering** van de economie en de groeiende **samenwerking** tussen staten. Grote landen of machtsblokken zijn erop uit om door middel van militaire en economische macht hun invloed in bepaalde regio's in de wereld verder te vergroten. Als gevolg hiervan barst een geopolitieke machtsstrijd los waarbij niet alleen economische belangen botsen, maar waarbij ook demografische, historisch-politieke aspecten, oppervlakte van het land, politieke organisatie en de cultuur van het land een rol spelen.

Theorieën die het gedrag van nationale staten ten opzichte van elkaar verklaren

Wetenschappelijke theorieën proberen alle vanuit een eigen invalshoek het gedrag van nationale staten te beschrijven en te verklaren. Opvallend aan de theorieën is, dat ze soms ook een visie verwoorden over hoe de internationale verhoudingen eruit zouden moeten zien in de toekomst.

1. Realistische theorieën

Realistische theorieën beschrijven de relatie van het ene tot het andere land als een machtsstrijd, omdat elke staat een concurrent kan zijn. Om te voorkomen dat een staat aangevallen wordt, moet deze militair minimaal even sterk zijn of meer macht hebben om te overleven. Een staat moet

voor zijn eigen zelfbescherming nooit vertrouwen op internationale organisaties en internationaal recht. Realisten spreken over het veiligheidsdilemma: staten moeten zichzelf bewapenen, omdat niemand te vertrouwen is. Het statensysteem wordt gekenmerkt door anarchie. Buurstaten vinden dat bedreigend en gaan zich ook bewapenen waardoor anderen zich weer bedreigd voelen. Zo gaat de bewapening steeds verder. Op het einde van de bewapeningsronde is het gevoel van veiligheid niet toegenomen maar eerder afgenomen. Conflicten ontstaan doordat er geen machts-evenwicht is tussen staten of er geen machtshegemonie is van één staat. De oplossing moet dus gezocht worden in het versterken van de eigen macht, bijvoorbeeld door een sterk leger, het voeren van diplomatieke onderhandelingen en het vormen van allianties zolang dat nut oplevert voor het land zelf. Conflict dreiging is de standaard situatie van internationale betrekkingen en het belangrijkste machtsmiddel van een staat is de inzetbare militaire macht. Met oorlog kan meer macht en veiligheid verworven worden maar het kan ook gebruikt worden voor het veilig stellen van economische belangen. Vrede en veiligheid worden gehandhaafd en bereikt door de belangentegenstelling tussen landen op scherp te zetten.

2. Liberale theorieën

Liberale theorieën verwerpen de opvatting van de realistische theorieën dat oorlog tussen staten een natuurlijk gegeven is. Zij zien een grote mate van onderlinge afhankelijkheid tussen staten, ook al is de ene staat machtiger dan de andere. De **soevereiniteit** (de hoogste macht) bestaat misschien op papier in formele zin, maar in de praktijk is een land met handen en voeten gebonden aan internationale actoren. Een staat met veel macht gebruikt deze macht om de harmonie in de wereld te bevorderen. Het 'nationale belang' is gediend bij internationale samenwerking en dat gebeurt ook steeds meer. Er is daardoor sprake van een ordelijke situatie en geen anarchie. Staten hebben niet alleen meer belang bij orde, maar door de verschrikkingen van oorlogen komen politici tot het morele besef dat vrede de norm zou moeten zijn en oorlogen ethisch niet te verantwoorden zijn. Elke agressie waar ook

ter wereld is een bedreiging van de eigen nationale veiligheid. Door internationale samenwerking, waarbij de soevereine staten met elkaar politiek en eventueel militair samenwerken tegen een agressor, kan een gemeenschappelijke vrede en veiligheid gecreëerd worden. Het internationaal recht, dat overigens zijn 'hoofdstad' vindt in Den Haag, is een belangrijke manier om internationale vrede te bereiken. Militaire macht is niet de enige vorm van macht waardoor internationale verhoudingen bepaald worden, ook economische, technologische en milieuaspecten zijn van belang. Naast de staat zijn er ook andere belangrijke actoren in de internationale verhoudingen. Relaties tussen non-gouvernementele organisaties, bedrijven, supra- en internationale organisaties zorgen voor bindingen die de ruimte die staten hebben om zelfstandig te handelen, inperken.

3. Marxistische theorieën

Deze theorieën kijken naar de ongelijke internationale economische betrekkingen tussen staten en sociale klassen. Hoe ziet de kapitalistische internationale arbeidsdeling er uit, waarbij arme landen in een afhankelijke positie zitten ten opzichte van de rijke landen? Er is geen anarchie (realisten) of een orde (liberalen), maar slechts een hiërarchie. Macht werkt onderdrukkend door je wil op te leggen aan een ander. Conflicten en samenwerking tussen staten zijn alleen te begrijpen door te kijken naar de economische machtsongelijkheid in het statensysteem en binnen de staten zelf tussen de bezitters van de productiemiddelen en de niet-bezitters. De economische elite van de multinatio-

nale bedrijven heeft feitelijk de touwtjes in handen, want zij kan de regeringen van de staten tegen elkaar uitspelen. De politieke elite van de rijke landen en van de arme Derde Wereldlanden spelen met de economische elite onder een hoedje en zijn erop gericht om het kapitaal te laten groeien. Oorlogen worden gevoerd en verdragen worden gesloten alleen om de belangen van deze elite te dienen. Staten voeren dus geen oorlog of sluiten vrede, maar het zijn de leidende sociale klassen, de bezitters van de productiemiddelen (fabrieken, grondstoffen, onderzoeksinstituten) die de beslissingen nemen met als doel zoveel mogelijk winst, waardoor de arbeiders in de rijke en arme wereld verder uitgebuit worden. Er zal - zo menen zij - een wereldomvattende strijd komen om de (inter)nationale economische relaties te veranderen. Kapitaalbezitters zetten hun kapitaal in op die plek waar kapitaalaccumulatie het beste verloopt. Op deze wijze worden staten tegen elkaar uitgespeeld. Zo kan de verhouding van rijke landen tot de ontwikkelingslanden begrepen worden. De wereld moet uiteindelijk fundamenteel veranderen in een klasseloze samenleving, waarbij de staat vernietigd wordt, omdat deze niet meer nodig is als dekmantel om de onderdrukte groepen uit te buiten.

4. Sociaalconstructivistische theorieën

Sociaalconstructivistische theorieën gaan er vanuit dat machtsverhoudingen tussen staten geen objectief gegeven zijn die bepaald worden door militair-economische kenmerken, maar dat de ideeën die politici, burgers en maatschappelijke organisaties hebben, de verhoudingen

beïnvloeden. Deze ideeën bepalen de **identiteit** van een staat. Je kunt als staat wel veel willen en kunnen, maar als het niet als legitiem wordt gezien, dan is de staat machteloos. De wijze waarop mensen **gesocialiseerd** worden, bepaalt hoe men macht definieert, wat machts-evenwicht precies is, wie nu eigenlijk 'terroristen' zijn en wie 'vrijheidsstrijders' en waarom soevereiniteit en mensenrechten belangrijk zijn. Er is vaak strijd over de vraag hoe je deze belangrijke begrippen in de internationale politiek moet uitleggen, waarbij de rijke wereld meer invloed heeft dan de arme wereld. Het is dus een sociaal-cultureel geconstrueerde realiteit. Als we denken dat macht 'veel wapens en veel rijkdom' betekent en dus belangrijk is, dan zullen staten daar naar handelen om zichzelf te rechtvaardigen. Het aangeleerde vijandbeeld dat de inwoners van het ene land hebben ten opzichte van het andere land, bepaalt hoe wijzelf en daardoor die ander zich weer gaat gedragen, terwijl die ander wellicht helemaal niet agressief is.

Sociaalconstructivistische wetenschappers onderzochten hoe verschillende staten hun binnenlandse en buitenlandse economie steeds meer volgens dezelfde ideeën op eenzelfde wijze inrichten. Hoe bepaalde normen geïnternationaliseerd en **geïstitutionaliseerd** worden en daarmee de opvattingen bepalen over wat wel en wat niet legitiem handelen is.

5. Politiek psychologische theorieën

Politiek psychologische theorieën stellen dat de contacten tussen staten verlopen via mensen die individueel of in kleine groepen vorm geven aan het beleid en daarmee aan de verhoudingen tussen staten. De besluitvorming van politici, ambtenaren, diplomaten en hoge militairen hangt heel sterk samen met de psyche en kwaliteiten van deze personen. Hun karakters, capaciteiten, attitudes, kennis, gezondheid en vooroordelen spelen een grote rol, evenals de onderlinge relaties. Vaak nemen beleidsmakers belangrijke beslissingen in hun eigen besloten kring met het risico van tunnelvisie. Ze hebben daarbij de neiging om te kijken naar wat de eigen overtuiging bevestigt en niet te kijken naar wat de eigen overtuiging tegensprekt. Uit onderzoek blijkt dat mensen steeds meer risico nemen

Macht is het vermogen om hulpbronnen in te zetten om bepaalde doelstellingen te bereiken en de handelingsmogelijkheden van anderen te beperken of te vergroten.

in een groep waarin iedereen geneigd is om meer risico te lopen.

Botsende karakters tussen de beleidsmakers kunnen er ook toe leiden dat er geen 'chemie' meer is tussen hen, waardoor conflicten uit de hand kunnen lopen. Conflicten en samenwerking tussen landen kunnen volgens aanhangers van deze theorieën op microniveau, op grond van de persoonlijke kenmerken en persoonlijke verhoudingen, verklaard worden en veel minder op samenlevingsniveau.

2.2 Macht

Om de verhoudingen tussen actoren te analyseren is het kernconcept macht heel belangrijk.

Mensen met macht hebben de mogelijkheid om het denken en gedrag van anderen te beïnvloeden in overeenstemming met de eigen doeleinden, om voor de eigenbelangen iets te realiseren of juist iets tegen te houden. Met macht kun je werken aan de bevrijding van mensen, maar ook aan hun onderdrukking. Het kernconcept macht kan alleen begrepen worden als een relationeel begrip omdat het relaties tussen actoren betreft (op microniveau tussen individuen, op mesoniveau tussen groepen, organisaties en instituties en op macroniveau tussen belangenorganisaties en op internationaal niveau tussen staten en machtsblokken als EU en NAVO). Je 'hebt' macht omdat er een ander is. Bij macht is er altijd sprake van een asymmetrische relatie. De ene actor heeft meer over de ander te zeggen, dan andersom. Je kunt meestal niet spreken van absolute macht en absolute machteloosheid van een actor. Het is eerder meer en minder macht. Het is een glijdende schaal; de een heeft meer macht dan de ander en de machtsrelatie is vaak wederkerig, dat wil zeggen dat men elkaar beïnvloedt.

De **machtsbronnen** die een actor tot zijn beschikking heeft, dus de basis waarop de macht berust, kunnen zeer verschillend zijn. Er zijn cognitieve bronnen (waardevolle kennis, informatie en vaardigheden), economische bronnen (bezit, schaarse goederen), politieke bronnen (publieke aanhang, wettelijke bevoegdheden, het legitiem uitoefenen van dwang) en

affectieve bronnen (het vermogen om mensen emotioneel te binden). Hiermee kunnen mensen middelen inzetten, zoals overreding, dwang en geweld. Bij overreding proberen actoren bijvoorbeeld door voorlichting, beloning en propaganda anderen van gedachten en gedrag te doen veranderen. Dwang is het dreigen met of het toepassen van straffen. Bij geweld gaat het om de opzettelijke beschadiging van goederen of personen. Deze machtsbronnen kunnen formeel zijn, dus in de wet staan, maar de ene persoon kan de ander ook op een informele manier beïnvloeden. Dan zijn er andere redenen zoals charisma, superieure vaardigheden of kennis en traditie waardoor iemand deze informele macht krijgt.

Politieke macht

Politieke macht is het vermogen om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Zo bezitten de regering en het parlement formele politieke macht omdat zij deel uitmaken van de formele structuren van de politiek. Een voorbeeld hiervan is de (legitieme) macht van de overheid tot geweldsuitoefening. Tegelijkertijd is het de taak van de overheid om te bepalen hoe de officiële machtsverdelingen en machtsverhoudingen bij wet worden vastgelegd. In dit 'politieke spel' van controle uitoefenen over de ander zijn meerdere factoren van belang: de polity (de politieke gemeenschap met zijn (in)formele structuren), de politics (politieke processen) en de policy (beleid).

Ook op internationaal vlak spelen machtsverschillen een grote rol. Er is sprake van machtsevenwicht wanneer de ene staat evenveel macht heeft als de andere staat. Dan kan die staat niet haar wil opleggen aan de ander. Machtsongelijkheid op internationaal niveau kan leiden tot oorlog en geweld. Ook binnen een staat kan er verstoring van het machtsevenwicht plaatsvinden als bepaalde bevolkingsgroepen met dwang hun wil proberen op te leggen aan andere bevolkingsgroepen. Daardoor kan bijvoorbeeld een burgeroorlog ontstaan.

2.3 Gezag

Het kernconcept gezag onderscheidt zich van macht. Bij gezag gaat het om erkende of gelegitimeerde macht. Mensen zijn ervan overtuigd dat voor mensen die gezag hebben, macht gerechtvaardigd is en daardoor accepteren zij vrijwillig hun beslissingen. Deze gezagsdragers (personen en instanties) krijgen respect en kunnen daardoor bij de ander veel gedaan krijgen. Zij hebben macht omdat hun volgers doen wat zij willen maar het is geen macht door dwang. Een belangrijk aspect van gezag is dat het meestal door langdurige individuele inspanningen verworven wordt en ook voortdurend gehandhaafd of verdedigd moet worden. Gezagsdragers moeten de positie zien te behouden door mensen te blijven overtuigen van de eigen kwaliteiten en prestaties. Het gezag kan namelijk ook verloren gaan als mensen geen vertrouwen meer hebben.

Gezag kan ontleend worden aan verschillende bronnen: persoonlijke kwaliteiten die aan iemand worden toegeschreven (Nelson Mandela), de positie die iemand bekleedt zoals scheidsrechters, politieagenten, rechters en leraren en prestaties die aan iemand toegeschreven worden (Johan Crujff).

Politieke gezag

Het politieke gezag is een essentieel element van de overheid omdat daarmee erkend wordt dat de overheid invloed mag uitoefenen op anderen. De zeggenschap over anderen wordt dan als legitiem aanvaard zowel door de gezagsdrager als door degenen die eraan onderworpen zijn. In de politiek streven politici vaak naar meer gezag. Daarmee krijgen ze een sterkere positie dan wanneer de invloed alleen gebaseerd is op pure machtsuitoefening. Als de macht van politici omgezet wordt in gezag wordt de stabiliteit van een regering verhoogd of wordt de positie van een land sterker in de internationale politieke verhoudingen. In werkelijkheid is er vaak sprake van een mengeling van macht en gezag. Een president heeft gezag, omdat hij democratisch gekozen is, het presidentschap al eeuwenlang een gerespecteerde functie is en omdat hij een goede uitstraling heeft op tv.

Gezag is macht die als legitiem beschouwd wordt.

In zijn algemeenheid kun je zeggen dat in de westerse geschiedenis gedurende het moderniseringsproces de gronden voor gezag zijn verschoven van het charismatische, via het traditionele, naar het rationele gezag. In de moderne samenleving is het rationele gezag overigens niet meer voldoende en geen automatisme. Het gezag op grond van het ambt van politicus, politieagent en zelfs rechter, zal steeds verdiend moeten worden. Ook ouders en leraren hebben minder automatisch gezag. Men spreekt in dit verband van 'ascribed- of toegewezen gezag' en 'achieved- of zelf bereikt gezag'. Gezag moet in de ogen van anderen door de gezagsdrager zelf verdiend worden door de wijze waarop hij zijn taak uitoefent, bijvoorbeeld door respectvol om te gaan met anderen en door aantoonbare deskundigheid in geleverde prestaties. Politici en andere gezagsdragers proberen de media te bespelen om hun imago voor het publiek op een positieve wijze neer te zetten.

2.4 Macht en gezag gezien vanuit paradigma's

Het **functionalisme**-paradigma

In alle menselijke relaties spelen macht en gezag een rol. Mensen en instellingen proberen altijd het gedrag van anderen te beïnvloeden of onder druk te zetten om hun eigen doelen te bereiken. Dat kan in alle openheid gebeuren of op een manier die mensen niet in de gaten hebben. Aanhangers van het functionalisme zien macht en gezag als elementen die een functie vervullen in de samenleving, als iets positiefs voor het voortbestaan van de maatschappij. Iedereen in de samenleving vervult bij hem/haar passende taken en heeft belang bij een optimale taakverdeling. Daarmee zal men ook de gezags- en machtsverhoudingen accepteren. De uitoefening van gezag is van belang voor de sociale orde, voor de regelmaat, voorspelbaarheid en duurzaamheid van de interacties tussen mensen. Gezag versterkt tevens de **sociale cohesie**. De maatschappij wordt in het functionalisme opgevat als een geheel dat via de onderlinge bindingen tussen de afzonderlijke delen voorziet in de gemeenschappelijke behoeften.

2.4 Macht en gezag gezien vanuit paradigma's

Onderwijs, de gezondheidszorg of de politie zijn in feite collectieve middelen die voorzien in die gemeenschappelijke sociale behoeften. Zij moeten zoveel mogelijk op elkaar afgestemd zijn om ervoor te zorgen dat er een gemeenschappelijk gedeeld waardenstelsel ontstaat, gericht op handhaving van het stelsel. Een gemeenschappelijke waarde zou bij voorbeeld kunnen zijn 'minderbedeelden extra ondersteunen'. Als door bezuinigingen deze waarde niet meer gerealiseerd kan worden, zal opnieuw gezocht worden naar herstel van het evenwicht. Dat zou kunnen door herijking van deze gemeenschappelijke waarde of door het zoeken naar extra collectieve middelen om dit wel te realiseren. Een van de hoofdvragen van dit paradigma is: hoe kan een maatschappij voortbestaan, terwijl alle individuen hun eigen doelen nastreven?

Het **conflict**-paradigma

In dit paradigma staat de strijd tussen machtshebbers en de minder machtigen centraal en is men geïnteresseerd in wie in feite aan de touwtjes trekken. De samenleving is het resultaat van de economische machtsstrijd tussen de verschillende klassen. Karl Marx (1818-1883) zag het verschil in macht als een belangrijke verklaring voor het klassenconflict tussen de bezittende klasse die over de economische hulpbronnen beschikt en de bezitloze klasse die geen macht heeft. In de opvatting van Marx kon slechts een radicale ingreep als een revolutie verandering brengen in de machtsongelijkheid. Zijn theorie kreeg in zijn tijd (maar ook nu nog) veel navolging en vormde de basis van het communisme.

Andere conflicttheorieën zagen in een geleidelijke weg meer kans om dit doel te bereiken. Zij gaan in hun analyse niet alleen op zoek naar economische verschillen in inkomen en bezit, maar ook naar verschillen in prestige die samenhangen met culturele verschillen in levenswijze, onderscheid in culturele gewoontes en gebruiken.

Het **socialconstructivisme**-paradigma

Vanuit het socialconstructivisme-paradigma gaat de aandacht vooral uit naar de betekenisverlening door de verschillende actoren. Aanhangers van dit paradigma zien sociale ongelijkheid als een gevolg van het beeld dat mensen samen vormen over wat verschillende groepen in de samenleving presteren. Zo berust de sociale ongelijkheid tussen mannen en vrouwen en tussen verschillende etnische groepen volgens dit paradigma op beelden die mensen zelf geconstrueerd hebben over deze groepen. In het menselijk contact en in de politiek spelen machtsverhoudingen vaak een belangrijke rol. Deze machtsverhoudingen kunnen door de mensen via de beelden die zij construeren, negatief beoordeeld worden of geaccepteerd worden. Het laatste is het geval als de machtsverhouding legitiem geacht wordt. Door deze erkenning verandert de pure machtsverhouding in een gezagsverhouding. Op het microniveau van de sociale interactie tussen twee of meer personen spelen prestige en persoonlijk gezag dikwijls een duidelijke rol. Ook op het terrein van de politiek gaat interactie lang niet altijd om pure machtsuitoefening, maar gaat het bijna altijd gepaard met de ontwikkeling van argumenten (vaak gerelateerd aan politieke **ideologieën**) die de machtsuitoefening moeten rechtvaardigen.

Het **rationele actor**-paradigma

Vanuit het rationele actor-paradigma is er veel aandacht voor het fenomeen gezag en minder voor de gevestigde machtsverhoudingen binnen sociale en politieke organisaties. Onderzoekers binnen dit paradigma hebben wel oog voor het feit dat menselijk gedrag mede door structuren bepaald wordt, maar kijken meer naar het handelen van actoren. (Groepen) mensen zullen op rationele gronden kiezen voor het optimaal realiseren van het eigenbelang. Dat kan betekenen dat ze kiezen voor bepaalde sociale en politieke verhoudingen als daarbinnen het eigenbelang maximaal bereikt kan worden.

Onderzoek doen

Theorieën kunnen via empirisch onderzoek getoetst worden op hun houdbaarheid en relevantie. In verklarend onderzoek trachten onderzoekers hypothesen over gevonden empirische relaties te bewijzen. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om verklaringen voor specifieke oorzaken en effecten van macht en gezagsuitoefening of om verklaringen voor hoe macht en gezag ontstaan, hoe ze doorwerken op allerlei gebieden, en om hoe macht en gezag gelegitimeerd worden.

Via beschrijvend onderzoek proberen onderzoekers een beeld te krijgen van hoe macht en gezag verdeeld zijn in een bepaalde context en welke actoren de macht uitoefenen of veel gezag hebben. Ook kan dit soort onderzoek betrekking hebben op een beschrijving van de historische en actuele ontwikkelingen in (politieke) machts- en gezagsverhoudingen.

Voorbeelden van beschrijvende onderzoeksmethoden

1. De besluitvormingsmethode

Deze methode inventariseert van belangrijke besluitvormingsprocessen het verloop, de inbreng van verschillende actoren en gaat na wie met succes beslissingen heeft geïnitieerd of geblokkeerd. Men vergelijkt als het ware het standpunt dat men had voordat het besluitvormingsproces begon, met de uitkomst van het proces. Het onderzoek richt zich op alle barrières die genomen moeten worden, van agendafase en besluitvormingsfase tot en met uitvoerings- en evaluatiefase. De onderzoeker kan er dan

ook achter komen wat de machtsbronnen zijn van de winnaars en welke middelen het meest effectief zijn. Archiefonderzoek en interviews zijn gebruikte onderzoekstechnieken bij de besluitvormingsmethode. Een staat heeft volgens deze methode van onderzoek macht als zijn inbreng gerealiseerd wordt.

Kritiek op deze methode luidt dat de besluitvormingsmethode alleen maar zicht geeft op de werking van macht als deze daadwerkelijk gebruikt wordt.

Macht is echter meer: het is ook een vermogen om er gebruik van te kunnen maken en werkt dan op minder zichtbare wijze. Landen zullen hun gedrag immers mede bepalen op grond van wat zij verwachten van de meer machtige landen (law of anticipated reactions).

De krachtige werking van macht is moeilijk waarneembaar vanwege de vanzelfsprekendheid van de status quo.

2. De positiemethode

Deze methode brengt in kaart welke posities een land heeft in verschillende internationale organisaties, zowel gouvernementeel als non-gouvernementeel. Wie gaat met wie om in de internationale politiek? Mag een land meepraten in de G20 en welk land vervult de belangrijke posities binnen bijvoorbeeld het Internationaal Monetair Fonds (IMF)? Wat is het stemgewicht van een staat in de Europese Raad, wat draagt een land in financiële zin bij aan een internationale organisatie en uit welke staten komen de leden van de besturen van internationale organisaties. De positiemethode kijkt ook naar de netwerken die men onderhoudt. Dus wie gaat met wie om in de internationale

organisaties en bijeenkomsten, hoe vaak is dat en hoe ziet dat omgaan er precies uit?

De minister-president van Nederland mag even wat zeggen tegen de Amerikaanse president, terwijl de Duitse Bondskanselier ruim de tijd krijgt en met hem dineert.

Vertegenwoordigers die in veel internationale organen zitten hebben niet alleen de mogelijkheid om meer invloed uit te oefenen, maar zijn ook daadwerkelijk machtiger omdat ze een informatievoorsprong hebben.

3. Methode die machtsbronnen inventariseert

Deze methode inventariseert de machtsbronnen van staten. De macht van een staat wordt gemeten aan de machtsbronnen waarover deze beschikt. Het gaat daarbij om de stand van de economische ontwikkeling, de infrastructuur, de grootte van het landoppervlak, de geografische ligging, kenmerken van de bevolking, politieke organisaties, omvang en uitrusting van het leger, de relaties met andere landen, etc. In de internationale politiek wordt deze methode het meest gehanteerd om macht in kaart te brengen. Andere onderzoekers benadrukken dat er ook 'zachte onzichtbare indicatoren' meegewogen moeten worden, zoals de politieke wil en 'know how' van een land om zijn machtsvermogen aan te wenden of te mobiliseren. Je kunt hierbij denken aan de plannen van een land om macht uit te willen oefenen, de publieke steun die daarvoor is, de kwaliteit van de leiders en de mate waarin militairen gemotiveerd en geschoold zijn.

2.5 Conflict

Het woord conflict maakt deel uit van ons dagelijks bestaan. We gebruiken het vaak zonder er verder over na te denken. Toch zullen we eerst het kernconcept conflict moeten ontleden en begrijpen voordat we het kunnen gebruiken als een van de gereedschappen om de werkelijkheid te analyseren.

Een conflict houdt botsingen in tussen mensen, groepen of staten over doelen die zij willen bereiken. Bij maatschappelijke (sociale) en/of politieke conflicten draait het altijd om machtsverschillen. Bij de toepassing van het kernconcept conflict moet je altijd bekijken op welk niveau het zich afspeelt: micro (individueel), meso (groepen) of macro (samenlevingen en/staten).

Politieke conflicten

Conflicten tussen politieke partijen onderling en tussen politieke partijen en belangenorganisaties gaan over verschil van mening over hoe de samenleving (ook op wereldschaal) eruit moet zien, welke zaken prioriteit krijgen en welke keuzes er gemaakt worden. Het kan gaan om economische kwesties, de verdeling van collectieve goederen, over macht maar ook over immateriële zaken als euthanasie, privacy et cetera.

Internationale conflicten hebben verschillende vormen: etnische, religieuze, ideologische, territoriale, ecologische, economische en politieke conflicten. Vaak krijgen conflicten (van de partijen in het conflict en van de buitenwereld) een stempel etnisch of religieus, terwijl er ook andere redenen, zoals economische of politieke, aan ten grondslag kunnen liggen.

In de laatste decennia zijn veel meer conflicten uitgebroken binnen staten (intrastatelijke conflicten) dan conflicten tussen staten (interstatelijke conflicten). In veel van die intrastatelijke conflicten erkende tenminste één van de partijen de overheid niet (conflicten op de Balkan) of is er geen functionerende overheid die het geweldsmonopolie kan handhaven (Afghanistan en Irak).

Conflict is een situatie waarin individuen, groepen en/of staten elkaar tegenwerken om de eigen doelen te bereiken.

De conflicten binnen een staat veranderen echter nogal eens in conflicten tussen staten, waardoor het karakter verschuift van een nationaal conflict naar een internationaal conflict.

In de Balkan trachtte de VN in te grijpen en was Nederland direct betrokken bij de val van de moslimenclave Srebrenica.

De Bosnisch-Servische leider Mladic zuiverde met politieke steun van de Bosnisch-Servische politicus Karadzic de Bosnische moslims 'etnisch' met als gevolg het grootste bloedbad in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog.

Afghanistan en Irak zijn voorbeelden van landen waar na het verdrijven van de Taliban en Saddam Hussein de overheid onvoldoende functioneerde. Beide landen worden nog steeds geteisterd door veel geweld en conflicten, waarbij ook soldaten en hulpverleners van de internationale gemeenschap betrokken zijn.

Door migratiestromen, dreiging van terrorisme of schending van de internationale mensenrechten hebben nationale conflicten gevolgen voor de rest van de wereld. Door **globalisering** beperkt een conflict zich zelden tot de eigen landsgrenzen. Dat leidt er soms toe dat andere staten of 'de internationale gemeenschap' in dergelijke conflicten ingrijpen zoals in Afghanistan en Irak en eerder op de Balkan. Voor het zover is, worden door de internationale gemeenschap eerst andere middelen ingezet: onderhandelingen, het sturen van waarnemers en/of bemiddelaars, het opleggen van economische sancties, het uitoefenen van morele druk, et cetera.

Hoewel conflict een beeld oproept van oorlog en geweld hebben de meeste conflicten tussen landen géén gewelddadig karakter. Conflicten over handel, grenzen of het beleid van internationale organisaties worden meestal opgelost door overleg en onderhandelingen. Hierbij wordt soms gebruik gemaakt van diplomatieke druk, het bespelen van de internationale publieke opinie of een handelsboycot. Dat gebeurde bij Birma om dit land te dwingen tot meer democratie, openheid en mensenrechten. Door de internationale druk is in dit conflict in Birma een doorbraak bereikt en worden voorzichtig hervormingen doorgevoerd.

In laatste instantie kan een zaak worden voorgelegd aan een internationale rechtbank, zoals het Europese Hof van Justitie of het Internationaal Gerechtshof.

2.6 Conflicten gezien vanuit paradigma's

Sociale wetenschappers hebben verschillende visies over wat conflicten voor een samenleving betekenen. Zijn conflicten nodig om veranderingen te bewerkstelligen of veroorzaken ze een verstoring van een evenwicht?

Aanhangers van het **conflict**-paradigma stellen dat conflicten de dynamiek zijn achter elke samenleving. Conflicten in de maatschappij behoren volgens deze zienswijze tot de normale toestand en het ontbreken van conflicten wordt juist als abnormaal of pathologisch (ziekelijk) gezien. Maar voordat er veranderingen zijn, zijn er sociale conflicten die hiertoe aanzetten. Zonder conflicten zou een samenleving statisch zijn en zich dus niet kunnen ontwikkelen en verbeteren. Conflicten kunnen over van alles gaan: arbeidsverhoudingen, inkomensverdeling, machtsverdeling, verschil tussen arm en rijk. Binnen het conflict-paradigma zijn twee stromingen te onderscheiden. De marxistische conflictsociologie kijkt vooral naar de ongelijke verhoudingen op basis van materiële verschillen tussen de bezittende en de bezitloze klasse. De ongelijkheid in de bezitsverhoudingen en de uitbuiting van de arbeiders leidden volgens Karl Marx tot een niet op te lossen conflict dat uiteindelijk zou leiden tot het omverwerpen van het toenmalige (economische en politieke) systeem. De tweede stroming gaat er van uit dat conflicten ontstaan uit het feit dat er grote sociale en culturele verschillen zijn tussen (groepen) mensen. De Amerikaanse

politicoloog Samuel Huntington beschreef dit in de jaren negentig in zijn boek over de 'botsende beschavingen'. Er zijn ook veel voorbeelden van internationale conflicten die gebaseerd zijn op godsdienstige, etnische of politieke verschillen. Denk aan de huidige controverses tussen de westerse, vooral christelijke wereld en die van het Midden-Oosten en de Arabische wereld, die vooral door de Islam bepaald is, maar ook het vroegere conflict in Noord-Ierland (tussen katholieken en protestanten).

Aanhangers van het **functionalisme**-paradigma zien conflicten juist als niet normaal, als bedreiging voor de maatschappelijke orde. Als conflicten voorkomen betekent het dat er delen van het geheel niet goed functioneren. Relaties tussen mensen en instanties, collectiviteiten of staten functioneren dan niet goed. Conflicten moeten volgens dit paradigma zoveel mogelijk vermeden worden omdat ze juist de orde, harmonie en groei ontregelen. Ongelijkheid zien functionalisten niet als een bron voor conflicten maar als een vanzelfsprekend verschil omdat mensen verschillende taken uitvoeren waarvoor zij het beste geschikt zijn.

Het paradigma dat kijkt vanuit het **sociaal-constructivisme** is geïnteresseerd in hoe mensen handelen in conflictsituaties of in situaties waarin juist geen conflicten voorkomen zoals samenwerkingsverbanden. Ze onderzoeken met name welke betekenis mensen hechten aan bepaald gedrag in deze situaties.

Samenwerking is het proces waarbij individuen, groepen en/of staten relaties vormen om hun handelen op elkaar af te stemmen voor een gemeenschappelijk doel.

Het **rationele actor**-paradigma kijkt naar de tegengestelde belangen en hoe groepen proberen tot een afweging te komen van deze belangen. Dat kan gaan via samenwerking maar soms ook via conflicten.

Deze conflicten kunnen dan een vernieuwende functie hebben. Door conflicten verandert en ontwikkelt zich een samenleving. Een conflict is soms nodig om zaken die niet naar wens gaan te veranderen.

2.7 Samenwerking

Samenwerking vindt plaats op verschillende niveaus (micro-, meso- en macroniveau). Je moet in je basketbalteam samen spelen en afspraken maken om te kunnen winnen. Na de verkiezingen van 2012 in Nederland moesten twee ideologisch verschillende politieke partijen besluiten tot samenwerking om een regering te vormen. In beide gevallen hebben de samenwerkende individuen of partijen een helder doel voor ogen.

Het kernconcept samenwerking wordt bij maatschappijwetenschappen gezien als een proces, als een belangrijk aspect van het sociale leven. Samenwerken blijkt uit afspraken, verdragen en het ontstaan van (internationale) organisaties en kan gelden voor een korte of een lange termijn. Er is geen enkele organisatie of staat die de problemen van nu nog alleen kan oplossen. Samenwerking draagt bovendien bij aan de vorming en instandhouding van **sociale cohesie** en is daarmee altijd nodig. Soms is het zelfs noodzakelijk een structuur te formeren voor een samenwerking die dan gebaseerd wordt op formele contracten.

Organisaties gaan om verschillende redenen met elkaar hun problemen bespreken en oplossingen zoeken. Die redenen kunnen onder andere zijn:

- de eigen strategische positie verbeteren;
- macht en gezag ontwikkelen of behouden;
- zelf minder risico lopen of risico's delen;
- werken aan innovatie of juist om deze tegen te houden;
- sneller toegang krijgen tot een bepaalde markt;
- adequatere aanpak van de problemen.

Wanneer men een reden heeft om te gaan samenwerken, kunnen verschillende middelen ingezet worden om het doel te bereiken, zoals het afstemmen van het handelen van beide partijen, het gebruikmaken van elkaars sterke punten, het sluiten van verdragen, het opstarten van concrete samenwerkingsprojecten, het organiseren van diplomatieke activiteiten of het lobbyen bij overheden en andere instellingen en tot slot de macht van het getal (samen staan we sterker). Zo bezocht bijvoorbeeld een groep Chinese diplomaten in september 2012 het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken om te praten hoe gezamenlijk piraterij in de Golf van Aden aangepakt kan worden. Beide landen beschermen op deze zee handelsschepen. De uitkomst van overleg en debat is bepalend voor welke kant de relatie opgaat: conflict (dreiging en oorlog) of samenwerking. Samenwerken is altijd een kwestie van geven en nemen, de bereidheid tot overleg, tot het opgeven van een deel van de eigen autonomie, tot het sluiten van een compromis en een acceptatie van elkaar en een wederzijds vertrouwen. Het lukt zelden om beide samenwerkende partners evenveel te laten inleveren omdat ook hier machtsverschillen een rol spelen.

Politieke samenwerking

In de landelijke en internationale politiek werken verschillende politieke partijen veelvuldig samen. In het systeem van de parlementaire democratie van Nederland is een coalitie sluiten tussen meerdere partijen meestal een noodzaak om te kunnen regeren, gesteund door een meerderheid in de Tweede Kamer. De lengte van de periode waarbinnen een regering in het zadel blijft, hangt in grote

mate af van de samenwerking tussen de regerende partijen. Ook oppositiepartijen zoeken vaak de samenwerking met elkaar op om zo gezamenlijk te kunnen optreden tegen de regering. Buiten de politiek wordt ook veel samenwerking gezocht met maatschappelijke groeperingen en organisaties. Deze groepen en organisaties zijn samen met de politiek op elkaar aangewezen om de maatschappij goed te laten functioneren en mede daardoor sociale en politieke conflicten te voorkomen of op te lossen.

Globaal zijn hierbij twee modellen te onderscheiden: het **harmoniemodel** en het **conflictmodel**.

In Nederland is de afgelopen decennia vooral het harmoniemodel dominant geweest. Zo overleggen werkgevers, werknemers en de overheid in Nederland regelmatig met elkaar in de Sociaal-Economische Raad (SER). Dat succesvolle overleg noemen we het poldermodel, vernoemd naar onze polders. Je zou dit het Nederlandse voorbeeld van het harmoniemodel kunnen noemen. Werkgevers, werknemers en de overheid zoeken naar compromissen zoals in 2010 toen men het eens werd over het verhogen van de AOW-leeftijd. Er is sprake van consensus als een breed gedragen overeenstemming wordt bereikt. Als er consensus is, zal de minister daar niet snel van afwijken. Hij of zij voorkomt daarmee dat er een conflict ontstaat en dat de situatie escaleert en bijvoorbeeld leidt tot stakingen. In het conflictmodel streven (actie)groepen en organisaties vooral de eigen doelen en belangen na. Door het inzetten van verschillende middelen waaronder het beïnvloeden van de politiek en de bevolking via de media, proberen ze hun gelijk te halen.

Lukt dit niet, dan grijpen ze soms naar zwaardere middelen als stakingen, burgerlijke ongehoorzaamheid et cetera.

Wanneer groepen mensen gaan samenwerken om iets tot stand te brengen dat zij als individu niet voor elkaar krijgen en waar zij allemaal voordeel bij hebben, spreken we over **collectieve actie**. We bespreken hier twee dilemma's die collectieve actie met zich mee brengt.

Ten eerste het **freeriders-probleem**. Dit is een dilemma waar organisaties, instituties en staten die samenwerken vaak mee te maken krijgen en dat ook samenwerking belemmert. Een freerider ziet de voordelen van de actie in en wil er wel van profiteren, maar wil zelf geen inspanning leveren. Dit kan gemakkelijk, omdat collectieve goederen ondeelbaar zijn en niet-uitsluitbaar. Wanneer bijvoorbeeld de VS weigeren de CO₂-uitstoot te verminderen en Nederland doet dat wel, kunnen we niet zeggen: alleen wij mogen de schonere lucht gebruiken en de VS niet. Je kunt schone lucht nu eenmaal niet opdelen en wel aan de een en niet aan de ander geven. Ook als het gaat om internationale veiligheid waarbij militair optreden gewenst is tegen de potentiële agressor, kunnen landen dit overlaten aan andere landen. Machtsverhoudingen spelen bij dit freeriders-probleem een belangrijke rol. Groepen mensen of staten met meer macht kunnen deze macht misbruiken door zich niet aan afspraken te houden. Het eigenbelang op korte termijn gaat dan boven het algemeen belang.

Het tweede dilemma is het **'prisoners dilemma'**. Bij dit dilemma draait het om een afweging van individuele of kortetermijnbelangen tegenover gemeenschappelijke belangen op de lange termijn. Men spreekt van een prisoners dilemma als de afzonderlijke partijen of personen niet van elkaars standpunt weten en niets (kunnen) overleggen. Ze maken dan vaak een afweging die uiteindelijk negatiever voor hen afzonderlijk uitpakt, dan wanneer ze wel zouden hebben afgestemd.

Alternatieven waaruit gekozen kan worden in het voorbeeld van de CO₂-vermindering zijn:

1. Je let niet op de CO₂-uitstoot, anderen wel. Hier ben jij de freerider. Jij denkt dus vooral aan je eigenbelang

(weinig doen) en de korte termijn (weinig doen is nu het prettigst). Er is sprake van een positief resultaat omdat het milieu verbetert.

2. Je onderneemt ook actie. Dus je denkt mee op de lange termijn (nu vervelend, straks voordeel) én je denkt in het algemeen belang (in de toekomst voor iedereen beter). Ook hier is sprake van een positief resultaat omdat het milieu verbetert.
3. Je denkt alleen aan je eigenbelang en op korte termijn, maar de ander ook. In deze situatie gebeurt er niets. In de toekomst zal het milieu dus alleen maar verslechteren.
4. Wanneer je verwacht dat anderen mee doen en jij vermindert je CO₂-uitstoot, is het vervelend wanneer anderen dat niet doen. Jij levert inspanning (denkt aan de lange termijn én het algemeen belang) maar anderen blijken dat niet te doen. Hier is de ander dus de freerider.

Situatie twee is de situatie die je met collectieve actie wilt bereiken. Maar omdat situatie 1, 3 en 4 dreigingen zijn voor de collectieve actie, probeert men die situaties te verhinderen.

De dilemma's van collectieve actie kunnen door middel van dwang doorbroken worden. Er kan bijvoorbeeld een boete opgelegd worden wanneer iemand zich niet aan de afspraak houdt. Soms lukt het om ook zonder dwang freeriders mee te krijgen in de samenwerking. Het verlamme wederzijdse wantrouwen dat vaak overheerst moet dan wel overwonnen worden. Wanneer er heldere regels gesteld worden en men weet iedereen van het voordeel te overtuigen, kan het probleem voorkomen worden. Schaamte over het feit dat jij je als enige niet aan de regel houdt, kan als effect hebben dat je toch gaat meedoen. Soms worden verwachtingen gemanipuleerd en illusies gewekt. De voordelen worden dan rooskleuriger voorgesteld, zodat de ander makkelijker te overtuigen is.

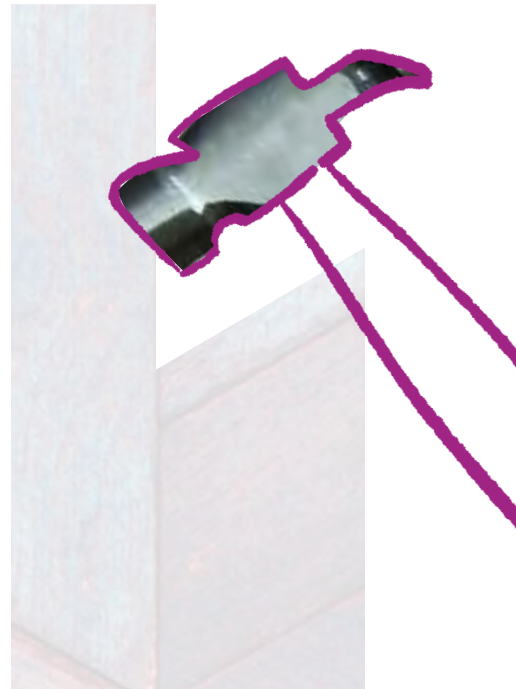
BINDING

Mensen hebben elkaar nodig om liefde, vriendschap, voedsel en veiligheid te krijgen. Zij zijn afhankelijk van elkaar en moeten dus met elkaar een relatie of een band aangaan. Ze zijn onderling op heel veel verschillende manieren met elkaar verbonden. Een samenleving is meer dan een verzameling individuen en ook meer dan een verzameling groepen.

Binnen de eigen groep en tussen groepen ontstaat een wij-gevoel. Deze banden zijn noodzakelijk om relaties geordend te laten verlopen en om samen gemeenschappelijke problemen op te lossen. Mensen moeten besluiten wie wel en wie niet tot de eigen groep behoort, want je kunt immers niet met ieder mens op aarde een hechte band aangaan. Naarmate de band tussen mensen sterker wordt gevoeld, vertrouwen mensen elkaar meer en zijn ze meer geneigd om voor elkaar iets te betekenen. Iedere samenleving zal moeten beslissen tot hoever de zorg voor elkaar gaat en hoe je omgaat met groepen mensen, die 'niet zijn zoals jij en ik'. Het gaat om de vraag in hoeverre mensen bereid zijn mee te doen in de maatschappij en actief deel te nemen aan allerlei maatschappelijke activiteiten. Als mensen geen enkele band meer met elkaar hebben, zullen ze geen energie meer in elkaar stoppen, omdat ze denken elkaar niet meer nodig te hebben. Als een groep mensen denkt dat de andere groep hun het leven onmogelijk maakt, kan er zelfs grote vijandschap ontstaan.

Bindingen zijn er op allerlei niveaus, niet alleen in je eigen groep (op mesoniveau), maar ook op nationaal (macroniveau) en internationaal niveau. Hoewel er een eenheidsgevoel bestaat tussen de Nederlanders, zijn er daarbinnen ook groepen met eigen ideeën, regels en gedragingen, waardoor spanningen kunnen ontstaan. Denk aan de positie van homoseksuelen of Marokkanen in Nederland. Je bent niet alleen scholier, Turk, Feyenoord-supporter of Nederlander, maar ook Europeaan en wereldburger.

Binding verwijst naar de relatie en onderlinge afhankelijkheden tussen mensen in een gezin of familie, tussen leden van een groep, in de maatschappij en op het niveau van de staat.

Bindingen tussen mensen zijn er in allerlei vormen en onderscheiden zich in de mate van intensiteit.

Er zijn ideaaltypisch vier manieren of typen bindingen te onderscheiden die mensen van elkaar afhankelijk maken:

- Economische bindingen zijn afhankelijkheden die te maken hebben met de productie en distributie van schaarse goederen. Door **globalisering** ontstaat er een schaalvergroting ook op economisch terrein en worden er economische afspraken gemaakt tussen Europese landen onder andere in het verleden over de invoering van de euro.
- Politieke bindingen zijn afhankelijkheden die te maken hebben met de politieke macht die mensen hebben en met het feit dat er collectief zaken geregeld moeten zijn onder andere de verdeling van collectieve goederen. De Nederlandse staat krijgt steeds meer te maken met andere wereldmachten, bijvoorbeeld door de uitbreiding van de Europese Unie. Daarnaast zijn voor het oplossen van internationale conflicten, bijvoorbeeld in Afghanistan of in het Midden-Oosten, politieke verbonden noodzakelijk.
- Cognitieve bindingen zijn afhankelijkheden die te maken hebben met het feit dat mensen van en aan elkaar leren. Wetenschappelijke kennis is zodanig omvangrijk geworden dat deze kennis wereldwijd met elkaar gedeeld en verder ontwikkeld wordt. Zonder het delen van elkaars kennis over de ruimtevaart was het niet mogelijk geweest Europese raketten als de Ariane's te lanceren.

- Affectieve bindingen zijn afhankelijkheden die te maken hebben met positieve en negatieve gevoelens van mensen voor elkaar. Zo is heel Nederland oranje gekleurd wanneer we weer meedoen aan een WK voetbal en ontstaat er een sterke verbondenheid met elkaar.

Het vraagstuk rondom binding in de samenleving roept vele vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Hoe zijn mensen in een samenleving met elkaar verbonden?
- Wat zorgt voor orde en samenhang in een samenleving?
- Wat zijn mogelijke gevolgen voor de sociale cohesie als een samenleving verandert?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT BINDING

De volgende kernconcepten staan bij het hoofdconcept binding centraal.

Hoofdconcept	Kernconcepten
binding	<ul style="list-style-type: none"> • sociale cohesie • sociale institutie • groepsvorming • cultuur • politieke institutie • representatie • representativiteit

3.1 Bindingen gezien vanuit de paradigma's

Wetenschappers binnen het **functionalisme**-paradigma kijken naar de structuren in de samenleving. Ze zijn op zoek naar regelmatigheden, samenhang en oorzaak-gevolg relaties. Als het gaat om het bindingsvraagstuk zoeken zij naar functies, dat wil zeggen taken en/of verantwoordelijkheden van organisaties en instituties die mede zorg dragen voor het voortbestaan van het systeem.

Zij richten zich op vragen als: Wat bindt mensen onderling? Wat zijn indicatoren van sociale cohesie? Hoe ontstaat sociale cohesie en hoe kan die zwakker of sterker worden? Wat kunnen politiek en beleid daaraan doen?

Voor de socioloog Durkheim (1858-1917) is stabiliteit een belangrijk vraagstuk, ook al werd het in zijn tijd niet met de term sociale cohesie aangeduid. Durkheim deed onderzoek naar solidariteit en arbeidsverdeling. Hij vergeleek de traditionele samenleving met de moderne om factoren te vinden die al dan niet voor binding zorgen.

In de traditionele samenleving was sprake van een mechanische solidariteit. Alle leden van de gemeenschap hebben een manier van leven en werken op basis van vaste patronen, gevestigde gewoonten en tradities. Dat levert een sterke stabiliteit op. De arbeidsverdeling was in de traditionele samenleving overzichtelijk: het was duidelijk omdat iedereen dezelfde taak had. De productie was gericht op eigen gebruik. De nadruk lag sterk op conformisme. Door gemeenschappelijke waarden en normen werden mensen met elkaar verbonden in een 'morele gemeenschap'. Een sterke **sociale controle** voorkwam afwijkend gedrag. In de moderne samenleving is de binding in de samenleving veranderd. Er is sprake van organische solidariteit die gebaseerd is op verschillen tussen mensen en op taakdifferentiatie, die vraagt om individualiteit. In het werk hebben mensen taken die sterk van elkaar verschillen (verre-gaande arbeidsdeling). Er moet samengewerkt worden op basis van het aanvullen van ieders kwaliteiten. De productie is gericht op de markt. Het collectieve bewustzijn en de gelijkvormigheid uit de traditionele samenleving domineren niet langer het individuele bewustzijn en handelen. Er is meer ruimte voor zelfbepaling en individuele vrijheid en verscheidenheid.

Een uitgangspunt voor functionalisten is dat een sociaal systeem uit zichzelf meer naar stabiliteit neigt dan naar zelfvernietiging. Alle onderdelen in een systeem werken samen met als doel het systeem te handhaven. Ook alle relaties die mensen met elkaar aangaan - al dan niet **geïstitutioniseerd** - en hun handelen zijn gericht op het voortbestaan van het systeem van de samenleving. Sommige instituties zijn onmisbaar om de orde te handhaven. Het gezin is er een van volgens de functionalisten.

Wetenschappers binnen het **conflict**-paradigma stellen juist het ontbreken van binding en cohesie centraal. Er zijn geen gemeenschappelijk gedeelde waarden en normen. Zijn die er dan zijn ze door de dominante groep opgelegd. Aanhangers van dit paradigma onderzoeken structurele **conflicten** die verborgen of latent aanwezig kunnen zijn. Deze smeulen onder de oppervlakte maar door een bepaalde aanleiding kan het conflict naar buiten komen en manifest worden. Zo kan er bijvoorbeeld tussen twee verschillende bevolkingsgroepen in een wijk al langer 'iets' broeien en veroorzaakt een incident tussen twee personen uit beide groepen de uitbarsting van een conflict. Daarmee wordt ook duidelijk dat er maar in geringe mate sprake is van sociale cohesie in deze wijk. Conflictsociologen verrichten onderzoek naar onder andere conflicten bij de integratie van minderheden. Bepaalde culturele aspecten van minderheden kunnen op gespannen voet staan met de waarden, normen, algemeen gedeelde opvattingen en belangen van de meerderheid in de samenleving. Een voorbeeld hiervan zijn de discussies die soms ontstaan over het dragen van een hoofddoek of een gezichtssluier door islamitische vrouwen in hun werksituatie.

Wetenschappers binnen het **socialconstructivisme**-paradigma stellen het handelen van personen ten opzichte van elkaar centraal. Dit menselijk handelen en de omgang met elkaar berust op een interpretatie van de mensen zelf. De werkelijkheid wordt 'geconstrueerd' door de symbolische betekenis die mensen eraan geven.

E. Guthrie, een Amerikaanse psycholoog, deed in 1938 het volgende experiment. Een groep mannelijke studenten werd gevraagd een verlegen onhandig meisje steeds uit te nodigen

voor belangrijke gebeurtenissen op de universiteit en haar steeds ten dans te vragen. Binnen één jaar veranderde het meisje van lelijk eendje in een mooie zwaan. Toen het experiment beëindigd was, bleven de studenten haar vragen; ze was voor hen ook daadwerkelijk aantrekkelijk geworden. Het beeld dat iemand van zichzelf heeft, wordt gevormd door de reacties van anderen.

Bindingen worden door de aanhangers van het sociaal-constructivisme-paradigma gezien als noodzakelijk voor mensen om te komen tot een gemeenschappelijke koers en gemeenschappelijk handelen. Individuen kiezen er zelf voor om deze bindingen aan te gaan. Zij worden er niet toe gedwongen door de gemeenschap, zoals functionalisten beweren. Zij richten zich op vragen als: hoe wordt de onderlinge samenhang en betrokkenheid in de samenleving waargenomen, ervaren en gewaardeerd? Voor een goed inzicht in de cohesie in een samenleving is het niet alleen nodig om te kijken naar 'harde' objectieve indicatoren van sociale cohesie zoals het aantal geweldsincidenten in een land en het aantal groepen waar mensen zich bij betrokken voelen, maar ook naar de subjectieve opvattingen en gevoelens van de betrokken actoren zoals de beleving van veiligheid van mensen in een land. Binnen dit paradigma ligt de nadruk op de persoonlijkheid of de **identiteit** van de actor en op diens identificaties, zaken waarmee de actor zich vereenzelvigd. Belangrijk zijn de theorievorming en het onderzoek naar de meervoudige identiteit. Bij ieder mens is sprake van meervoudige identiteit, het gevolg van ieders unieke levensgeschiedenis en het gevolg van wisselende identificatie met verschillende groepen of personen. De persoonlijke identiteit bestaat uit allerlei deelidentiteiten. Dat iemand blank is bepaalt mede zijn identiteit, ook of hij in een ander land geboren is, of de studie die hij volgt.

Wetenschappers binnen het **rationele actor**-paradigma bestuderen het gedrag en de houding van actoren die bindingen met elkaar aangaan en daarmee door gaan voor zover zij er zelf voordelen aan ontlene. Bindingen zijn in deze opvattingen ruilrelaties, waarin beloningen worden uitgewisseld. Dilemma's kunnen ontstaan als het eigenbelang van actoren op korte termijn strijdig is met het collectief belang op langere termijn.

3.2 Sociale cohesie

Bij sociale cohesie gaat het om de band die mensen ervaren en waaraan ze uiting geven in hun gedrag in het persoonlijk leven en als individu in de maatschappij. De gedeelde waarden en normen, het gevoel van een collectieve **identiteit** en de binding met het politieke systeem zijn hieraan gerelateerd.

‘Wat de samenleving bij elkaar houdt’ is voor de sociologie van meet af aan een belangrijke grondvraag geweest. Hoewel het begrip sociale cohesie als zodanig niet werd gebruikt, ging het in klassieke sociologie vaak over de vraag waarom de sociale binding afnam en welke problemen dit met zich meebracht. Tegenwoordig gaat het in sociologisch en politicologisch onderzoek over het ongemakkelijk naast elkaar leven van etnische groepen, over secularisering, politiek wantrouwen, informatisering, privatisering en **globalisering**. Verschillende problematieken, maar de kern blijft hetzelfde, namelijk de vermeende achteruitgang van de bindingskracht van **sociale instituties** en vertrouwde vormen van samenleven, van morele duidelijkheid en gezamenlijkheid, aldus de socioloog Schnabel.

De volgende drie factoren kunnen de sociale cohesie bevorderen:

1. Wederzijdse afhankelijkheid van mensen
Als mensen langs elkaar heen leven, is er weinig betrokkenheid op elkaar. In een wijk kunnen een gemeente of buurtverenigingen zelf activiteiten opzetten om mensen meer bij elkaar te betrekken. In het idee over de participatiesamenleving gaan mensen daadwerkelijk zorg voor elkaar op zich nemen.
2. Dwang of **macht**
Het cohesievraagstuk wordt ook wel het orde­vraagstuk genoemd. Een geringe samenhang kan ook blijken door gebruik van geweld. Een samenleving kan uiteenvallen door strijdende groepen, waarbij slechts **macht** of dwang een verder uiteenvallen kan voorkomen.
3. Gedeelde waarden en normen (saamhorigheidsbesef)
Saamhorigheidsgevoel is een belangrijk bindmiddel voor een samenleving. Bij het trots zijn om een Nederlander

te zijn horen vaak ook gedeelde waarden en normen. In 2006 werd in opdracht van het ministerie van OCW een historische en culturele canon voor Nederland gemaakt om “waardevolle onderdelen van onze **cultuur** en geschiedenis via het onderwijs aan nieuwe generaties door te geven”. Een canon die “betrokkenheid moet oproepen”.

Er zijn twee mechanismen die een samenleving bijeen houden. In de processen van **socialisatie** en **acculturatie** worden de gemeenschappelijke waarden en normen overdragen op anderen. Mensen internaliseren deze waarden en normen. Ze nemen die zodanig in zich op dat ze onderdeel van henzelf worden. Daarnaast heeft de samenleving nog beschikking over sociale controle. Mensen sporen elkaar aan om zich aan de waarden en normen van de samenleving te houden.

Politieke cohesie

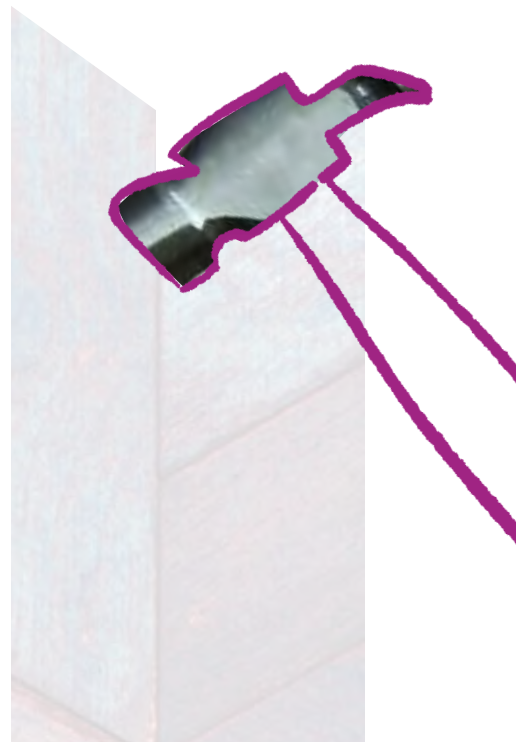
Binnen sociale cohesie kan specifiek gekeken worden naar de politieke cohesie. Dat verwijst naar de binding met de staat waarin men woont en met de natie waartoe men behoort en waarbinnen mensen een geschiedenis met elkaar delen en een zelfde taal en **cultuur** hebben.

Doordat Engelse woorden steeds meer doordringen in de Nederlandse taal, Engels op veel Nederlandse universiteiten de voertaal is geworden en ook scholen tweetalig onderwijs aanbieden, maken mensen zich zorgen over de eigen Nederlandse taal als bindmiddel in de samenleving. Door de internationalisering in de politiek ontstaan politieke bindingen buiten de landsgrenzen (binnen en buiten de EU). Ook op dit politieke terrein zijn mensen bezorgd de autonomie van de eigen staat te verliezen.

Socioloog Schuyt benoemt drie onderwerpen waar zich problemen kunnen gaan voordoen als het gaat om de politieke cohesie.

1. Het lijkt erop dat mensen minder vertrouwen hebben in de politiek en er daardoor ook minder politieke betrokkenheid is. Politicologen onderzoeken of er sprake is van afnemend vertrouwen en waardoor dit veroorzaakt wordt.

Sociale cohesie is het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben, het gevoel een groep te zijn, lid te zijn van een gemeenschap, de mate van verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn, en de mate waarin anderen daar ook een beroep op kunnen doen.

2. Op bestuurlijk niveau is sprake van schaalvergroting. Vanuit efficiency en effectiviteit worden beslissingen in een groter verband genomen. Zo is er per 2013 een landelijke politie ingevoerd, met daarin ondergebracht tien regionale eenheden. Ook op andere terreinen van de samenleving zoals gezondheidszorg (niet meer alle specialismen in ieder ziekenhuis) en infrastructurele voorzieningen (niet meer ieder dorp een eigen postkantoor en supermarkt) is sprake van schaalvergroting. Door schaalvergroting kunnen mensen minder betrokken raken bij wat er 'van hogerhand' beslist wordt.
3. Er bestaat een kloof tussen enerzijds de bestuurders en politici en anderzijds de 'gewone' mensen. Zij verstaan niet de taal waarin de bestuurders spreken. Men spreekt wel van 'gemankeerde communicatie'. Ook dit kan de politieke cohesie ondermijnen omdat mensen het gevoel hebben dat er over hun hoofden heen beslist wordt.

3.3 Sociale institutie

Om te kunnen overleven moest de mens tot regels en afspraken komen. Dit gebeurde al in traditionele samenlevingen waar afspraken moesten worden gemaakt wie welke arbeid verrichtte. Men moest dus samenwerken en keuzes maken.

Ons gedrag kent een bepaalde vorm van regelmaat. Wij handelen in situaties vaak heel voorspelbaar. Als je in Nederland gaat autorijden, ga je aan de rechterkant rijden, stop je voor het stoplicht dat op oranje springt en zorg je dat de autolichten branden als het donker is. Veel situaties waarin je met andere mensen bent, verlopen volgens een redelijk vast en voorspelbaar patroon. Binnen een samenleving zijn nu eenmaal regels vastgelegd die wij accepteren en naleven. Soms blijken deze regels niet meer te werken en wanneer veel mensen zich dan anders gaan gedragen, kunnen de regels weer worden aangepast. Omdat ons gedrag voorspelbaar is, zorgt dit ook voor een gereguleerde vorm van interactie. Dit geregelde en ordelijke karakter van interacties tussen mensen noemen we sociale instituties.

Voorbeelden van sociale instituties zijn het gezin, de familie, het rechtssysteem, het huwelijk maar ook de taal.

Kenmerkend voor deze instituties is dat ze:

- vaak een lange traditie hebben;
- enerzijds vrij stabiel zijn, maar anderzijds ook relatief veranderlijk en veranderbaar omdat mensen zich anders gaan gedragen. Zie bijvoorbeeld de verandering in rolpatronen tussen mannen en vrouwen en veranderingen binnen het huwelijk (het huwen van mensen met hetzelfde geslacht);
- een eigen 'realiteit' hebben, dat wil zeggen een individu kan niet op eigen kracht een sociale institutie zomaar veranderen. Instituties bestaan voor een deel buiten de individuen en hebben ook een zeker dwangmatig karakter. Bij de geboorte treffen mensen ze aan en na hun dood bestaan ze meestal gewoon door;
- niet alleen gebaseerd zijn op dwingende **macht** maar vaak ook op **gezag**.

Ook al zijn nieuwe generaties niet zelf aanwezig geweest bij het bepalen van de regels, toch blijken de bestaande regels voor hen vanzelfsprekend. Immers, ze zijn aan hen overgedragen via het proces van **socialisatie**. Ze accepteren deze instituties niet alleen omdat ze gewoonte of traditie zijn, maar ook omdat ze horen bij Nederland en de Nederlandse cultuur. Je kunt zeggen dat er sprake is van legitimatie, waarbij het nut van sociale instituties over het algemeen wordt geaccepteerd en niet in twijfel wordt getrokken.

3.4 Groepsvorming

In de tijd van het bewind van Hitler brachten zijn aanhangers elkaar de Hitlergroet. Dit was in eerste instantie niet bedoeld als groet, maar als onderscheidingsteken: wie hoort er wel bij en wie niet? Mensen die de Hitlergroet niet op een zelfde manier beantwoordden, waren verdacht en hoorden niet bij 'volk en vaderland'. De norm (wijze van begroeting) hoorde heel duidelijk bij een bepaalde **subcultuur** en mensen die dat op dezelfde manier deden, hoorden bij die groep.

Sociale institutie is een complex van min of meer geformaliseerde regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties reguleren.

Groepsvorming is het tot stand komen van bindingen tussen meer dan twee mensen, doordat ze elkaar beïnvloeden en gemeenschappelijke waarden en normen ontwikkelen

Mensen maken in hun leven deel uit van heel veel verschillende groepen, die anders van karakter zijn. De groep waarmee mensen het meest vertrouwd mee zijn, die het dichtst bij hen staan is de primaire informele groep.

De primaire groep heeft de volgende kenmerken:

- een beperkt aantal leden;
- een persoonlijke en emotionele band tussen de leden;
- een wij-gevoel vanwaaruit leden elkaar steun aanbieden en loyaal zijn aan elkaar;
- een informeel karakter, dat wil zeggen er zijn geen formele regels, afspraken of doelen en ook geen formele hiërarchische structuur;
- vervult een rol bij **socialisatie** op micro- en mesoniveau;
- sterke sociale cohesie.

Voorbeelden van primaire groepen zijn gezin of vriendengroep. Ook binnen een groter verband van een afdeling waar iemand werkt, kunnen kleine informele groepjes ontstaan met een primair karakter. Het tegenovergestelde van de kleine informele primaire groep is de secundaire formele groep, met kenmerken die tegenpolen zijn van die van de primaire groep.

De secundaire groep heeft de volgende kenmerken:

- een grotere omvang;
- een onpersoonlijk karakter, dat wil zeggen formele regels, afspraken en doelen en een hiërarchische structuur met vastgelegde rollen en functies;
- vervult een rol bij **socialisatie** op macroniveau en sociale controle;
- minder betrokkenheid op elkaar en daardoor ook minder groepscohesie.

Een politieke partij is een secundaire groep met een formeel vastgelegd partijprogramma en een hiërarchisch vastgelegde rollenverdeling tussen voorzitter, ledenraad en bestuur. Binnen een politieke partij kan ook een informeel groepje vrienden ontstaan.

Groepsvorming brengt met zich mee dat mensen zich afvragen wie er wel en wie er niet tot de groep hoort, maar ook wie er niet tot de groep toegelaten wordt (uitsluiting) en wie wel (insluiting).

Als er een scherpe grens getrokken wordt tussen mensen die wel en niet bij een groep horen, krijg je makkelijk een tweedeling. Daar horen de begrippen **ingroup** en **outgroup** bij. Hoor je bij de ingroup dan ontvang je een bepaalde **identiteit** die bij de groep hoort en heb je er ook een binding mee. Hoor je er juist niet bij, dan vorm je de outgroup waar de ingroup vijandig tegenover staat, zelfs de strijd mee aan wil gaan. Per definitie heeft de ingroup een positief beeld over zichzelf en een negatief beeld over de outgroup. Binnen een ingroup is sprake van sterke **sociale cohesie**. Dit kan er toe leiden dat er daardoor tussen groepen **conflicten** ontstaan waardoor de sociale cohesie in groter verband verzwakt. Omgekeerd komt ook voor. Zwakkere sociale cohesie binnen groepen kan juist weer leiden tot sterkere sociale cohesie tussen groepen en binnen het grotere verband.

Als er nieuwe groepen ontstaan, speelt zich daarbinnen vaak een zelfde proces af dat in een aantal fasen te onderscheiden is. In de oriëntatiefase overheerst onzekerheid over de manier waarop mensen binnen de groep met elkaar omgaan, wat groepsleden wel en niet met elkaar doen en tegen elkaar zeggen. Dit kan het geval zijn als mensen een nieuwe politieke partij willen oprichten en nog onduidelijk is hoe ze gaan beslissen over het partijprogramma. Dan ontstaat een conflictfase waarin verschillen in opvattingen hierover duidelijk worden. Ook de manier waarop met conflicten binnen de groep wordt omgegaan is nog onduidelijk. Lopen de conflicten te hoog op, dan verlaten mensen de nieuwe politieke partij of valt de partij vroegtijdig uit elkaar, maar als er een zeker evenwicht tot stand komt dan belandt de groep in de integratiefase. Gedeelde waarden en normen worden duidelijker en dat maakt het mogelijk om naar elkaar te luisteren en elkaar te steunen en te komen tot een partijprogramma waar iedereen achter kan staan. Als de **samenwerking** in de groep ongestoord verloopt, is de uitvoeringsfase bereikt. Voor zover er problemen zijn liggen die niet op het vlak van de onderlinge samenwerking. De laatste fase is de ordefase waarin groepsleden proberen de manier van samenwerken aan verdere regels te binden en zo te komen tot **institutionalisering** van de groepssamenwerking. De groep wordt daarmee een formele secundaire groep. De taken en functies worden verdeeld en afspraken worden vastgelegd.

Er kunnen zich situaties voordoen waarin mensen niet langer lid van een groep zijn.

Dat kan omdat zij er niet langer bij willen horen, in het geval dat zij zich wat ideeën betreft niet meer thuis voelen bij een politieke partij. Deze situatie wordt getypeerd met de Engelse begrippen 'dropping out' en 'opting out'. Het kan ook zijn dat een lid niet langer bij een groep mag horen en geroyeerd wordt omdat hij zich misdragen heeft. Deze situatie wordt getypeerd met de begrippen uitsluiting en **discriminatie** (als het onterecht is). En het kan ook nog zo zijn dat iemand er niet meer bij kan horen, bijvoorbeeld omdat hij het lidmaatschap van de groep niet meer kan betalen.

Groepen vinden het over het algemeen niet prettig als hun ledental afneemt. Ze zullen proberen om mensen binnen de groep te houden door sociale controle uit te oefenen op de leden en afwijkend (deviant) gedrag bij te sturen zodat ze lid kunnen blijven van de groep.

Mensen die idealen nastreven kunnen er voordelen bij hebben als ze deel uitmaken van een grotere en formele groep.

Ze kunnen mogelijk daardoor hun idealen sneller verwezenlijken, maar dit kan ook nadelen hebben. Het kost tijd en inzet, maar het kan ook leiden tot een verwijdering van andere mensen en het opgeven van een deel van iemands vrijheid. Mensen die zich beschikbaar stellen om voor de Partij voor de Vrijheid van Geert Wilders in de politiek te gaan, hebben de ervaring dat sommige mensen hen daarom links laten liggen. Lidmaatschap van de ene groep kan ten koste gaan van bindingen met andere groepen.

In een democratie is het proces van groepsvorming belangrijk, omdat niet alle individuele meningen in het maatschappelijk en politiek debat naar voren kunnen komen. Daarom groeperen mensen zich in politieke partijen die bepaalde idealen nastreven en die in debat met andere partijen hun idealen naar voren brengen. In de politiek worden verschillen in idealen tussen mensen en groepen geaccepteerd, maar op voorwaarde dat er in de politieke arena over gedebatteerd wordt.

Sociale wetenschappers doen veel onderzoek naar mensen die bepaalde gemeenschappelijke kenmerken hebben. Die heten

in de wetenschap sociale categorieën, een aanduiding voor mensen met dezelfde achtergrondvariabelen (senioren, fietsers) of dezelfde culturele variabelen (geloofsgezindten, politieke opinies). Dit zijn geen groepen want deze personen kennen elkaar niet of komen elkaar niet tegen en hebben ook geen gedeelde met elkaar afgesproken waarden en normen. Katholieken zijn een sociale categorie. Gaan zij in parochieverband met elkaar om, praten ze maandelijks met elkaar over de invulling van het katholiek geloof en over het open kunnen houden van hun kerk, dan zijn zij een formele secundaire groep.

3.5 Cultuur

Zie voor de beschrijving paragraaf 1.4

3.6 Politieke institutie

In ons huidige systeem van politieke besluitvorming kennen we een aantal politieke instituties. Een van de meest in het oog springende voorbeelden is de staat. Andere politieke instituties zijn de rechtsstaat, de grondwet, de onafhankelijke macht, ons kiesstelsel (inclusief verkiezingen, kieswijzers en bijvoorbeeld debatten tussen lijsttrekkers), het harmoniemodel of de overlegcultuur en de acceptatie van politieke beslissingen. Het gaat bij het harmoniemodel om stilzwijgende afspraken rondom politieke besluitvorming die de meerderheid van de bevolking accepteert en die daarmee ook voor een belangrijk deel vorm geven aan dit proces en zorgen voor sociale cohesie en stabiliteit.

De bereidheid tot het sluiten van compromissen in ons parlementaire stelsel kunnen we tot een politieke institutie rekenen. Ons kiesstelsel van representatieve democratie

Cultuur is het geheel van voorstellingen, uitdrukingsvormen, opvattingen, waarden en normen die mensen als lid van een groep of samenleving hebben verworven.

3.5 Cultuur

3.6 Politieke institutie

Politieke institutie is een complex van min of meer geformaliseerde regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties rond politieke machtsuitoefening en politieke besluitvorming reguleren.

kent een meerpartijensysteem, waardoor partijen een coalitie moeten vormen om tot een regering te komen. Dit betekent automatisch dat partijen tot **samenwerking** bereid moeten zijn, water bij de wijn moeten doen en compromissen moeten sluiten. Nederland kent een lange traditie van zogenaamd polderen (zie ook paragraaf 2.7 Samenwerking). Uiteraard zijn er ook in Nederland perioden van polarisatie, politieke **conflicten** en politieke tegenstellingen, maar de **politieke cultuur** van harmonie lijkt telkens weer boven te komen drijven. Juist dit zogenaamde Nederlandse poldermodel zorgt dan ook als politieke institutie voor binding tussen bevolkingsgroepen met tegengestelde belangen.

Ook de gewoonten, gebruiken en vanzelfsprekendheden rondom verkiezingen kunnen we tot een politieke institutie rekenen, omdat deze ons binden aan het politieke systeem en daarmee aan het land. Kenmerkend voor de verkiezingsstrijd is dat weliswaar de ideologische verschillen scherper worden aangezet, maar dat de toon van het debat zakelijk is.

Naast politieke instituties zijn er ook politieke organisaties die zich bezig houden met de uitvoering van de regels zoals de regering en de Eerste en Tweede Kamer. In de politieke wetenschap wordt het onderscheid tussen politieke instituties en politieke organisaties niet altijd even strikt gehanteerd. Onder politieke instituties worden dan bijvoorbeeld ook de regering en de Tweede Kamer gerekend.

Politieke partijen zijn belangrijke organisaties in het Nederlands politieke stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Zij zorgen voor politieke groepsvorming en daarmee voor representatie.

Politieke partijen hebben een aantal functies.

1. Ze werven en selecteren kandidaten voor politieke functies. Daarmee dragen zij er zorg voor dat goede en geschikte personen belangrijke politieke posten gaan bekleden (rekruterings- en selectiefunctie).
2. Ze zorgen ervoor dat maatschappelijke eisen en wensen vanuit hun achterban op de politieke agenda geplaatst worden en dragen er daardoor toe bij dat burgers het idee hebben gehoord te worden (articulatiefunctie).

3. Partijen proberen burgers te interesseren voor deelname aan de politieke besluitvorming onder andere door voor de verkiezingen burgers op te roepen om te gaan stemmen (participatiefunctie).
4. Binnen politieke partijen vinden discussies en debatten plaats en worden afwegingen gemaakt van verschillende belangen, wensen en eisen (aggregatiefunctie).
5. Politieke partijen vormen een intermediair tussen overheid en burgers en tussen kiezers en gekozenen. Nogal eens moeten voorzitters van politieke partijen in de media aan hun achterban uitleggen waarom hun partij ingestemd heeft met een kabinetsbesluit (communicatiefunctie).

Er vindt de laatste decennia een aantal veranderingen plaats die doorwerken in de betekenis en de functies van de politieke partijen. Tot de zestiger jaren was er sprake van stabiel stemgedrag. Mensen brachten hun stem uit op een partij die aansloot bij de sociaaleconomische groep waar toe zij behoorden en/of bij de geloofsovertuiging die zij aanhingen. In 1956 stemden slechts 15% op een andere partij dan vier jaar daarvoor.

In de jaren zestig en zeventig vonden er verschuivingen plaats in de electorale achterban van politieke partijen. Mensen waren minder trouw aan hun partij.

In 2006 stemde 41% op een andere partij dan de verkiezingen daarvoor. Er zijn ook meer 'zwevende kiezers', kiezers die tot vlak voor de verkiezingen niet weten op welke partij ze gaan stemmen. Ook het aantal mensen dat lid is van een politieke partij neemt af, waardoor minder mensen de mogelijkheid hebben om langs deze weg de politieke meningsvorming en het beleid te beïnvloeden.

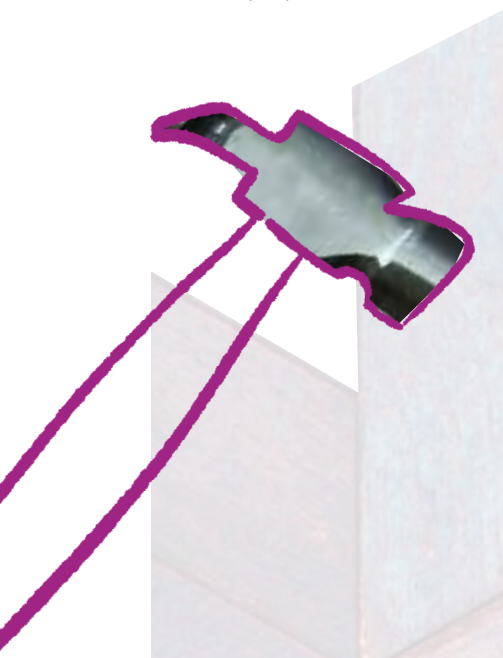
Politieke partijen hebben heden ten dage te maken met stevige concurrentie van media en pressiegroepen, bijvoorbeeld bij de articulatie van politieke keuzen en problemen in het politieke debat. Of kwesties als politieke problemen gedefinieerd worden, wordt vaak sterk beïnvloed door de media (mediahypes). Bovendien treedt er een sterke personalisering van de politiek op, waarbij de opvattingen en kenmerken van individuele politici (meestal de lijsttrekker of de partijleider) vaak meer aandacht krijgen in de media dan de standpunten van de politieke partij. Ook wat betreft de

Representatie is de vertegenwoordiging van een groep in (politieke) organisaties door één of enkele betrokkenen die namens de groep optreden.

communicatiefunctie hebben politieke partijen veel concurrentie van de media.

3.7 Representatie en representativiteit

Vertrouwen in de politiek zorgt voor binding en sociale cohesie in een land. Of er vertrouwen is in de politiek hangt samen met de representatie en de representativiteit. Representatie vindt plaats als vertegenwoordigers van burgers politieke besluiten en wetgeving trachten te realiseren. Dit kan door toepassing van democratische procedures. Partijen krijgen na de verkiezingen een aantal zetels dat (ongeveer) evenredig is aan het aantal stemmen dat op die partij is uitgebracht. Bij de verkiezingen in 2012 had een partij zo'n 63.000 stemmen nodig voor één zetel in de Tweede Kamer.

In de 13e en 14e eeuw ontstonden standen- of statenvergaderingen. Dat waren representatieve instellingen die de aanzet vormden tot het ontstaan van moderne politieke instituties en organisaties. Dergelijke politieke organisaties ontstonden vanuit de behoefte aan bescherming, aan een bestuur dat hen vertegenwoordigde, aan een rechterlijke **macht** en aan collectieve goederen.

Een democratie waarin burgers vertegenwoordigers kiezen noemen we een representatiedemocratie of indirecte democratie. In de Oudheid was in Athene enige tijd sprake van een directe democratie: burgers met stemrecht kwamen op het centrale plein bijeen, debatteerden of hoorden debatten aan en brachten vervolgens hun stem uit, waarna het halen van een meerderheid beslissend was.

Idealiter resulteert representatie in een hoge mate van representativiteit. Immers, als er sprake is van volksvertegenwoordiging zouden in de belangen van het gehele volk ook die van de minderheid gewaarborgd moeten zijn. Democratie betekent dat de macht bij het volk berust, dat er sprake is van volkssoevereiniteit. Er is sprake van een regeringsvorm waarbij de macht van de regering uiteindelijk afkomstig is van de burgers die via algemene verkiezingen bepalen welke partijen de macht krijgen.

De praktijk is echter anders. Hoewel volksvertegenwoordigers

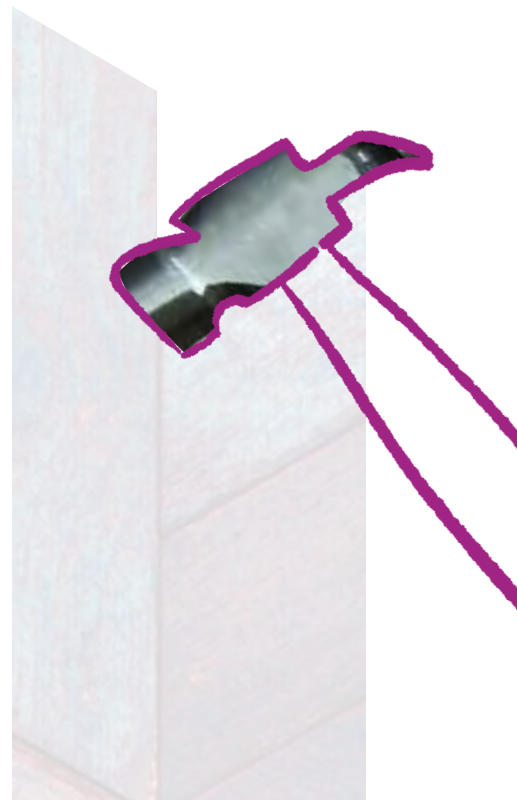
namens de kiezers in bijvoorbeeld de Tweede Kamer zitten (ze representeren de kiezers), zijn hun beslissingen niet altijd in overeenstemming met wat de meerderheid van de kiezers wil (de beslissingen zijn dan niet representatief). Een deel van de burgers voelt zich niet vertegenwoordigd door (de) politieke partijen. Dat hangt onder andere samen met het feit dat de volksvertegenwoordigers geen afspiegeling zijn van de Nederlandse bevolking. Partijen vertegenwoordigen niet op alle beleidspunten de ideeën van hun electoraat.

Er zijn verschillende modellen ieder met een eigen visie op hoe politieke representatie het beste gerealiseerd kan worden.

- Het afspiegelingsmodel gaat uit van de gedachte dat de volksvertegenwoordiging een zo goed mogelijke afspiegeling moet zijn van de kiezers naar opvattingen en kenmerken als sekse, opleiding, leeftijd, soorten beroepen, regionale herkomst. Dit is vaak moeilijk te realiseren, omdat bepaalde groepen oververtegenwoordigd (academici) of ondervertegenwoordigd (jongvolwassenen, laagopgeleiden) zijn in de volksvertegenwoordiging.
- Het rolmodel gaat er vanuit dat gekozenen zichzelf zien als gevolmachtigden die uitgaan van hun eigen mening. Ze laten zich niet leiden door de opvattingen van hun kiezers. Het rolmodel biedt weinig verklaring voor het feit dat gekozen vertegenwoordigers meestal de partijlijn volgen. Dat hoeft namelijk niet hun eigen mening te zijn.
- Het partijmodel gaat uit van de sleutelrol die politieke partijen spelen in representatieve democratieën. Kiezers bepalen hun partijkeuze door partijprogramma's te vergelijken. Parlementsleden beschouwen zich als vertegenwoordigers van een politieke partij.

Volksvertegenwoordigingen zouden in deze benadering een afspiegeling moeten zijn van de verdeling van politieke opvattingen in de samenleving. Het komt echter vaak voor dat een deel van de burgers zich niet vertegenwoordigd voelt door de politieke partijen. Men spreekt dan over 'de kloof tussen de burger en de politiek'.

Representativiteit is de mate waarin de (politieke) besluiten, de standpunten of achtergrondkenmerken van vertegenwoordigers overeenkomen met die van de groep die vertegenwoordigd wordt.

Indicatoren van democratie

Aan welke criteria moet een politiek systeem voldoen om als democratie gekarakteriseerd te kunnen worden?

Voor een grootschalige democratie zijn er zes noodzakelijke politieke vereisten:

1. gekozen vertegenwoordigers die de regering controleren;
2. vrije, eerlijke en regelmatige verkiezingen waarbij volksvertegenwoordigers worden gekozen;
3. vrijheid van meningsuiting zodat burgers zich zonder gevaar van straf kunnen uitspreken over de politiek;
4. toegang tot meerdere onafhankelijke informatiebronnen voor burgers om hun mening te vormen. Er is geen (overheids)monopolie op informatievoorziening;
5. vrijheid van vereniging zodat burgers kunnen samenwerken onder andere in pressiegroepen en politieke partijen om hun rechten gestalte te geven;
6. inclusief burgerschap. Aan alle volwassenen die permanent verblijven in een land, worden dezelfde rechten toegekend.

Stabiliteit van politieke systemen

Mensen accepteren de machtsuitoefening door de staat als vanzelfsprekend. Ze worden geboren in bepaalde staten, groeien op onder bepaalde vormen van **macht** en wennen daar aan (**politieke socialisatie**). Deze vanzelfsprekendheid geldt zeker niet overal en voor iedereen. Zie de voorbeelden van fragiele staten buiten Europa en Noord-Amerika, en het protest van bepaalde bevolkingsgroepen in Europa (bijvoorbeeld Basken, Schotten) voor meer autonomie. Regiems kunnen lange tijd stabiel blijven ook als de steun onder een groot deel van de bevolking gering is. In dit geval is geweldsmonopolie van belang. Politieke bindingen kunnen dan opgevat worden als bindingen die betrekking hebben op fysieke dwang die mensen op elkaar (kunnen) uitoefenen. De **legitimiteit** van het politieke systeem wil zeggen dat burgers het politieke systeem aanvaarden en het ook als rechtvaardig zien. Legitimiteit van het politieke systeem versterkt dan ook de politieke bindingen van burgers met dat systeem. En omgekeerd geldt ook: doordat burgers politieke bindingen hebben met het politieke systeem, krijgt dat systeem weer legitimiteit.

Het Nederlandse politieke systeem van een representatieve democratie of constitutionele monarchie kent sterke politieke bindingen van de burgers met het politieke systeem.

Groepsvorming leidt ertoe dat een groep zich wil laten vertegenwoordigen in het parlement. Zo ontstond een nieuwe politieke beweging van vijftig plussers die zich zorgen maakten over het feit dat allerlei maatregelen in Nederland ten nadele zouden zijn van deze groep. Deze groepsvorming leidde tot de oprichting van een politieke partij, 50+, die bij de verkiezingen van 2012 twee zetels haalde. Hiermee voelt de groep zich gehoord en verbonden met het politieke systeem. **Representatie** bevordert op deze manier de bindingen van burgers met het politieke systeem en zorgt daarmee voor politieke stabiliteit. Als een groep burgers niet tevreden is over de uitkomsten van politieke besluitvorming, leidt dat in de meeste gevallen niet tot verzet tegen de parlementaire democratie als systeem. Hoewel men het niet eens hoeft te zijn met de uitkomst, accepteert men wel de politieke spelregels en hoe de democratie werkt.

Voor de legitimiteit van de democratische rechtsstaat is van belang dat burgers de rechterlijke macht daadwerkelijk als onafhankelijk ervaren en er in de rechtsstaat op vertrouwen dat ook de overheid zich aan de wet houdt en rechtmatig handelt. Door rechterlijke dwalingen zoals de Puttense moordzaak en de Schiedammer parkmoord kan het vertrouwen van mensen in de rechterlijke macht afnemen en daarmee ook de politieke binding met het systeem. Ook kritiek vanuit de politiek of de media kan de bindingen van de burgers met de democratische rechtsstaat schaden en de legitimiteit van de actoren binnen de rechtsstaat.

VERANDERING

Wie de wereld van de 21ste eeuw vergelijkt met die van de eeuw daarvoor of nog verder terug, ziet veel verschillen. Die verschillen zie je als je kijkt naar demografie (gezinssamenstelling), economie, cultuur, politiek, sociale verhoudingen, et cetera. De veranderingen in de samenleving en de daarbij horende verschillen zijn interessante onderzoeksobjecten voor sociale wetenschappers. In dit hoofdstuk staat het hoofdconcept verandering centraal.

Bij het bestuderen van maatschappelijke verschijnselen, processen en veranderingen ontdekken sociale wetenschappers diverse wetmatigheden. Zo nemen sinds enkele eeuwen veel meer mensen zelfstandig beslissingen en hebben ze meer vrijheid gekregen, terwijl ze daarvoor in kleine gemeenschappen veel dichter op elkaar leefden met vaste leefpatronen. Ook is er meer gelijkheid tussen mensen ontstaan en zijn de machtsverhoudingen veranderd ten opzichte van de middeleeuwen. Al die wetmatigheden zijn door sociale wetenschappers samengevat in begrippen als individualisering en democratisering. Deze ontwikkelingen hebben invloed op de manier van samenleven van mensen. Denk aan de veranderingen in de samenleving door de opkomst van tv en internet, waardoor nieuws van de andere kant van de wereld voor iedereen beschikbaar is en contacten met mensen over de hele wereld eenvoudiger geworden zijn.

Bij het hoofdconcept verandering horen kernconcepten die elk als een soort verandering of ontwikkeling te zien zijn, of het nu gaat om rationalisering, individualisering of om globalisering.

En als je kijkt naar de andere hoofdconcepten - vorming, verhouding, binding - dan kun je stellen dat deze zelf ook steeds aan verandering onderhevig zijn. De binding tussen mensen is bijvoorbeeld de afgelopen decennia sterk veranderd als gevolg van internet, mobiele telefoon en de sociale media.

Verandering verwijst naar richting en tempo van ontwikkelingen in de samenleving en de (on)mogelijkheden deze te beïnvloeden.

Het hoofdconcept verandering gaat over de dynamiek van de samenleving; een samenleving die voortdurend in beweging is. Een samenleving die zichzelf in stand houdt en mede daarom juist in ontwikkeling is, zich aanpast aan de nieuwe tijd, toekomstgericht is en steeds op zoek is naar nieuwe mogelijkheden.

Het vraagstuk van verandering van de samenleving roept vele vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Welke veranderingsprocessen doen zich voor in de samenleving?
- Waardoor verandert een samenleving?
- Hoe gaan mensen om met veranderingen in de samenleving?
- Welke invloed hebben veranderingen op andere maatschappelijke vraagstukken?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT VERANDERING

De volgende kernconcepten staan bij het hoofdconcept verandering centraal.

Hoofdconcept	Kernconcepten
verandering	<ul style="list-style-type: none"> • rationalisering • individualisering • institutionalisering • staatsvorming • democratisering • globalisering

4.1 Rationalisering

Mensen proberen in alle tijden greep te krijgen op de wereld om hen heen; ze zoeken naar verklaringen voor wat er gebeurt. Bij een zonsverduistering wisten mensen eeuwen geleden niet dat de maan dan voor de zon schuift en verklaarden dit verschijnsel met behulp van mythologie. Ook voor het eigen leven zoeken mensen naar houvast hoe te handelen en welke keuzes daarin te maken. Elke samenleving gaat op zoek naar een wereldbeschouwing waarmee mensen zin aan hun leven kunnen geven en inzicht kunnen krijgen in de hen omringende natuurlijke en sociale orde. Binnen deze wereldbeschouwingen hebben zich afgelopen eeuwen ingrijpende veranderingen voorgedaan met verstrekende gevolgen. In de premoderne tijd lieten mensen zich in hun denken en doen vooral leiden door vaste gewoontes, godsdienstige tradities en praktische wijsheden die van grootvader op vader en zoon en van grootmoeder op moeder en dochter werden overgedragen. In veel van wat er gebeurde zagen mensen de hand van God, waar de mens machteloos tegenover stond. Langzamerhand kwam hier verandering in, vooral ook door de invloed van de wetenschap die vanaf de zeventiende eeuw op zoek ging naar de empirische werkelijkheid. De socioloog Max Weber typeerde dit proces als de “onttovering van de wereld”. Deze ontwikkeling leverde heel veel nieuwe kennis en nieuwe toepassingen op van de wetenschap op allerlei terreinen. De zonsverduistering kon in 1715 voor het eerst voorspeld worden. In de moderne tijd (vanaf 1800) zijn mensen in de westerse wereld steeds meer op een rationele manier gaan denken en handelen. Dit proces wordt rationalisering genoemd. Ratio staat voor het denken en begrijpen dat mensen kunnen in tegenstelling tot dieren. Het gaat hierbij om het ordenen en systematiseren van de werkelijkheid. De kennis en gegevens die dit oplevert worden ingezet om zaken te voorspellen en te beheersen maar ook om door doelgericht handelen optimale resultaten te bereiken.

Rationalisering is het proces van het ordenen en systematiseren van de werkelijkheid met de bedoeling haar voorspelbaar en beheersbaar te maken en van het doelgericht inzetten van middelen om zo efficiënt en effectief mogelijke resultaten te bereiken.

Rationalisering dringt door in allerlei gebieden van de samenleving. Volgens Max Weber was het kapitalisme een uiting van het proces van rationalisering. Daarin wordt namelijk het productieproces zo rationeel mogelijk georganiseerd, om tot maximale winst te komen. De lopende band is een voorbeeld van rationalisering. Ook op het gebied van gezondheid is rationalisering te zien. Mensen willen zelf technische hulpmiddelen hebben om de eigen bloeddruk of hartslag te meten en vragen in geval van een ernstige ziekte een zo betrouwbaar mogelijke voorspelling van 'hoe lang ze nog te leven hebben'. Ook bij leerlingen zie je rationeel gedrag als zij vooraf berekenen welk cijfer ze bij een vak moeten halen om op een 5,5 uit te komen, in plaats van een kaarsje op te steken in de kerk om een zo goed mogelijk cijfer te halen.

4.2 Rationalisering gezien vanuit paradigma's

Aanhangers van het **functionalisme**-paradigma bekijken rationalisering vooral vanuit de functie die dit proces heeft voor het evenwicht in de samenleving en hoe deze verandering leidt tot aanpassingen hierin. Weber, die zelf geen functionalist is, benoemde de voordelen van rationalisering voor de samenleving. Hij noemde dit proces het cement van de ontwikkeling van de kapitalistische economie dat leidde tot groei van materiële welvaart. Als andere voordelen zag hij: de verdere uitbouw van de wetenschap en de mogelijkheden die dit biedt voor verre gaande beheersing van maatschappelijke processen maar ook van de natuur. Er is sprake van efficiency als arbeidsorganisaties rationeel worden opgezet vanuit het meten van de opbrengst en het zoeken naar het juiste personeel op de juiste plaats. In organisaties als ziekenhuizen werd vroeger alles zelf gedaan, maar nu worden uit efficiency overwegingen onder andere de was, het eten, de administratie uitbesteed aan andere bedrijven. Als voordeel van het effect van het vastleggen in formele regels en het rationaliseren van het recht zag Weber het op gelijke wijze behandelen van gelijke gevallen waardoor er sprake is van universele formele regels. Durkheim, die gezien wordt als een van de voorvaders van het functionalisme, ontwikkelde een theorie over de arbeidsverdeling, een belangrijk aspect van

de rationalisering van het productieproces (zie paragraaf 3.1). Hij maakte onderscheid tussen mechanische solidariteit en organische solidariteit. Er is sprake van een verdere arbeidsdeling in de moderne samenleving. Durkheim vroeg zich af welke vormen van sociale ongelijkheid aanvaardbaar zijn, gebaseerd op verschillende bijdragen van individuen aan de samenleving als geheel en welke in de loop van de ontwikkelingen zullen verdwijnen.

Max Weber, wordt wel getypeerd als een wetenschapper tussen het functionalisme-paradigma en conflict-paradigma in. Hij zag veel voordelen in rationalisering, zoals hierboven beschreven maar ook veel nadelen. Het leven van de mens dreigt steeds meer gecontroleerd te worden, waarbij de doelen nogal eens uit het oog verloren worden. Nu DNA-onderzoek een rol speelt bij het opsporen van daders van criminaliteit, vraagt men zich af of niet iedereen DNA moet afstaan voor de DNA databank. De ver doorgevoerde opdeling van werkzaamheden, waarbij werknemers slechts kleine onderdelen maken, zonder zicht te hebben op het eindproduct leidt tot vervreemding. Ver doorgevoerde specialisaties leiden tot grote machtsverschillen tussen mensen die hier wel of geen zicht meer op hebben. Aan de andere kant zijn er mensen die niet meer kunnen voldoen aan de hoge eisen die het moderne arbeidsproces aan hen stelt. Er kan zo een onderklasse ontstaan in de samenleving die buitengesloten wordt. Weber wijst ook op de gevolgen van rationalisering voor de relaties tussen mensen die onpersoonlijker worden door de formele en bureaucratische opstelling die erin gekozen wordt. Zo ervaren mensen het als onpersoonlijk als zij zonder

Burgerservicenummer niet in contact kunnen komen met de overheid voor allerlei zaken. Een nadeel is ook dat er door de rationalisering steeds meer macht bij bureaucratische organisaties komt te liggen.

Aanhangers van het **conflict**-paradigma leggen de nadruk op het ontstaan van ongelijke maatschappelijke verhoudingen door rationalisering. Het kapitalisme met het 'berekende doel-middel denken' leidt volgens hen tot een ongelijke verdeling van de welvaart. Conflictsociologen bestuderen de strijd die tussen groepen/klassen van de maatschappij gevoerd wordt over de verdeling van schaarse en waardevolle goederen. Het streven naar winst en naar de verdere toename van bezit wordt in hoge mate versterkt door het inzetten van rationele methoden en procedures. Marx beschreef de nadelen hiervan voor de arbeiders en noemde dit vervreemding. De individuele mens raakt in een isolement omdat hij geen zeggenschap heeft over wat en hoe er geproduceerd wordt en hij dus in feite machteloos is.

Aanhangers van het **rationele actor**-paradigma benadrukken dat door de rationalisering actoren in toenemende mate het proces kunnen beheersen om de eigen doelen te bereiken. Het doelrationele karakter van het handelen is steeds sterker naar voren getreden. Mensen bepalen doelen die zij in het leven willen realiseren, een soort levensplan waarin een carrière, trouwen en kinderen krijgen gepland staat. Daarop wordt het eigen gedrag afgestemd, maar het komt ook tot uiting in relaties die worden onderhouden. Dit kader ordent en systematiseert het leven van de mensen.

Individualisering is het proces waarbij individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid op verschillende gebieden kunnen vergroten.

4.3 Individualisering

Vroeger kenden mensen in de straat elkaar goed, was er burenhulp en lette men op elkaar. Dat is veel minder in de moderne samenleving. Mensen zijn veel meer met zichzelf bezig en hechten aan hun vrijheid.

Deze ontwikkeling wordt getypeerd als individualistisch, een kenmerk van de moderne samenleving.

Individualisering is een kernconcept waarmee wetenschappers veranderingen in de samenleving beschrijven en verklaren. Het is een proces waarbij individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid op verschillende gebieden kunnen vergroten. Er is daardoor een verandering in afhankelijkheid en verbondenheid tussen mensen. Mensen zien zichzelf steeds meer als individuen die zich in toenemende mate vrij voelen het leven naar eigen inzicht in te vullen. Mensen verschillen steeds meer van elkaar en maken keuzes waarmee ze steeds losser komen te staan van de mensen om hen heen. Dit betekent dat het belang van traditionele instituties zoals gezin, sociale klasse, kerk, arbeid of huwelijk vermindert. Individualisering brengt ook met zich mee dat van individuen veel meer dan vroeger wordt verwacht dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor hun handelen en voor het aangaan van sociale contacten. Dit betekent niet dat sociale structuren zoals die binnen het gezin verdwijnen maar wel dat het individu als nieuwe sociale eenheid naar voren komt. In de vorige eeuw was iemand bakker, vader van een groot gezin en lid van de katholieke kerk. Nu is iemand een eigen authentieke persoon die werkt als zzp-er, samenwoont met een vriendin en er eigen waarden op na houdt. De sociale en maatschappelijke positie die iemand inneemt, vindt men nu de verdienste van de persoon zelf, terwijl dat vroeger bepaald werd door de afkomst. De betekenis van traditionele **sociale instituties** zoals een familie of huwelijk verandert omdat individuen zich veel minder dan vroeger laten leiden door afspraken en gedragsregels binnen deze instituties. Het moment van trouwen in een relatie bepalen mensen zelf en ook of oma/opa in het eigen gezin opgenomen wordt. Zo vinden jongeren in Nederland het tegenwoordig normaal dat zij een eigen kamer hebben waar zij zich in terug kunnen trekken en waar zij zelf

kiezen welk programma ze kijken op hun eigen tv of welk computerspel ze spelen op hun eigen computer. Hun eigen keuzes en onafhankelijke plek in het gezin vinden zij belangrijk. Jongeren hebben meer keuzevrijheid en bewegingsvrijheid gekregen. Ze slapen niet meer met meerderen op een kamer of zelfs in één bed. Ze hoeven niet meer het verdiende geld in de huishoudpot van de familie te stoppen.

De keerzijde van deze medaille is dat van jongeren nu meer zelfstandigheid verlangd wordt dan vroeger. Ze kunnen minder terugvallen op voorgeschreven patronen en manieren van zich gedragen op weg naar de volwassenheid.

Individualisering betekent niet dat mensen geen verbondenheid meer voelen met anderen, maar wel dat de bindingen die mensen aangaan meer zelfgekozen zijn en minder door vaste regels gestuurd.

Individualisering is daarom alleen mogelijk in samenlevingen waar mensen niet meer direct van anderen afhankelijk zijn, waar sprake is van arbeidsdeling en waar verschillende sociale voorzieningen getroffen zijn. De socioloog Schnabel zegt daarover dat individualisering de luxe van rijke samenlevingen is. Individualisering wordt zowel als een positief en als een negatief proces gezien. Positief door de toename van de individuele vrijheid om een eigen weg te gaan; negatief doordat een te ver doorgevoerde verzelfstandiging kan leiden tot een toenemend egoïsme, het losraken van bindingen met andere mensen en een toename van eenzaamheid.

Tot slot is belangrijk om bovenstaande beschrijving over de ontwikkeling van individualisering in de moderne samenleving te relativeren. Niet in iedere moderne samenleving worden dezelfde verschijnselen van individualisering aangetroffen, soms veel minder in bepaalde leeftijdsgroepen, in bepaalde perioden of in bepaalde regio's. Kortom, er is te weinig overtuigend empirisch bewijs gevonden door sociale wetenschappers in allerlei landen om te kunnen komen tot algemene constatering en wetmatigheden over individualisering die universeel gelden.

Institutionalisering is het proces waarbij een complex van waarden en min of meer geformaliseerde regels vastgelegd wordt in standaard gedragspatronen, die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties reguleren.

4.4 Institutionalisering

Ons gedrag kent een bepaalde vorm van regelmaat. Wij handelen in situaties vaak heel voorspelbaar. Veel situaties waarin je met andere mensen te maken hebt, verlopen volgens een redelijk vast en voorspelbaar patroon. Binnen een **cultuur** zijn nu eenmaal regels vastgelegd die wij accepteren en naleven. Soms blijken deze regels niet meer te werken en wanneer veel mensen zich anders gaan gedragen, kunnen de regels weer worden aangepast. Zo was het tot voor kort niet nodig om regels op te stellen voor het roken in cafés en restaurants, maar door de aandacht voor negatieve gevolgen van het 'meeroken' door niet-rokers ontstond er druk vanuit de samenleving om hier nieuwe regels voor op te stellen. Dit is een voorbeeld van institutionalisering: het vastleggen van regels in dit voorbeeld over roken in openbare gebouwen, op werkplekken en in de horeca. Wanneer door het vastleggen van deze regels een georganiseerd systeem gaat ontstaan, kun je spreken van institutionalisering. Omdat mensen zich aan deze regels dienen te houden, komen er functionarissen die de naleving van de regels controleren. Hoe mensen met elkaar om gaan, wordt zo dus gereguleerd, ofwel in regels vastgelegd.

Institutionalisering is een telkens terugkerend sociaal proces dat mensen enige zekerheid geeft in het alledaagse handelen. De vastgelegde standaardpatronen scheppen duidelijkheid en voorkomen dat mensen steeds met elkaar in onderhandeling moeten over wat ze wel en niet mogen doen. Het worden zo onbewuste handelingspatronen. Dat geeft mensen de tijd en ruimte om zich bezig te houden met de werkelijke 'zin' van het leven. Keerzijde van institutionalisering is bureaucratisering, een begrip dat in het dagelijks taalgebruik de betekenis kreeg van een onnodige toename van regelgeving.

Organisaties die een bepaald doel nastreven zoals het Wereld Natuur Fonds dat de natuur en het milieu wil beschermen, maar ook bedrijven als KPN of Philips kunnen er bij de overheid op aandringen om op een specifiek terrein te komen tot nadere wet- en regelgeving.

4.5 Staatsvorming

Het proces van staatsvorming is een combinatie van economische, culturele en politieke ontwikkelingen. In de late middeleeuwen was er in de West-Europese landen sprake van verstedelijking (urbanisatie) en van toename van de handel. Kleine stedelijke nederzettingen werden handelscentra en er trad een groei op van de stadsbevolking. De ontdekking van nieuwe werelddelen had ook invloed op de handel. Er kwamen nieuwe afzetmarkten en de koloniën hadden grondstoffen te bieden. De inwoners van de steden, de burgers, slaagden er door hun sterker geworden economische positie in om een grotere economische en politieke zelfstandigheid ten opzichte van de feodale adel te krijgen. Voor de politieke machthebbers was het belangrijk om de steun van de burgers te hebben en belasting bij hen te kunnen innen. In ruil daarvoor:

- werden belemmeringen voor de vrije handel opgeheven;
- werd er gezorgd voor eenheid in wetten en munten voor dat gebied;
- en voor veiligheid en bescherming van de burgers (belastinggeld werd uitgegeven aan een leger).

Bij onderlinge **conflicten** kon de staatsmacht optreden als hoogste rechtsprekende instantie. De relatief grote hoeveelheid staten in West-Europa zorgde tegelijkertijd voor vernieuwingen op technologisch gebied (ontwikkeling van vuurwapens en kanonnen) om te voorkomen dat ze economisch of militair verslagen zouden worden door andere staten.

De hierboven beschreven ontwikkelingen leidden tot de verdwijning van feodale samenlevingen en het ontstaan van politieke eenheden die kunnen worden gezien als premoderne staten.

De standen- of statenvergaderingen van de vorsten met de adel en burgerij kunnen worden gezien als de eerste aanzet tot het ontstaan van moderne **politieke instituties** en organisaties, een vorm van **representatie** binnen het kader van de premoderne staat (zie paragraaf 3.7).

Staatsvorming is de institutionalisering van politieke macht tot een staat.

Staatsvorming is de institutionalisering van politieke **macht** tot een staat.

Bij een staat is sprake van een interne soevereine macht die:

1. regeert over een groep mensen;
2. binnen een bepaald grondgebied;
3. en daarbij het geweldsmonopolie en belastingmonopolie bezit.

Tevens is er sprake van externe soevereiniteit, hetgeen betekent dat het staatsgezag niet ondergeschikt is aan het gezag van andere staten.

Als er staatsvorming plaatsvindt, breidt de politieke macht zich uit. De politieke macht verandert dan ook door een drietal processen.

1. Het proces van depersonalisering

Een burgemeester kan bevelen geven op basis van de functie die hij vervult. De **macht** van die persoon is gekoppeld aan deze specifieke functie en niet aan zijn persoon. Als de persoon geen burgemeester meer is, heeft hij niet meer die macht. Dit in tegenstelling tot de situatie waarin iemand politieke macht heeft, alleen omdat hij lid is van een bepaalde familie.

2. Het proces van **formalisering**

Rechten en plichten worden geformaliseerd in wetten en contracten, waarvan de handhaving wordt gewaarborgd door de overheid. Politieke macht wordt zo gekoppeld aan en ingeperkt door de wet. Tegelijkertijd wordt de wetgeving het unieke domein van de politiek waar voorheen allerlei lokale tradities nog rechtsgeldigheid hadden.

3. Het proces van integratie

Bij de groei van politieke macht tot een staat, wordt door belastingen en wetgeving beslag gelegd op een steeds groter deel van hulpbronnen in de samenleving. Tegelijkertijd erkent de staat-in-wording ruimte voor particulier initiatief, voor markt en burgerlijke samenleving. Die drie maatschappelijke sferen raken op steeds weer nieuwe manieren met elkaar verknoot en geïntegreerd.

4.6 Democratisering

In 431 v. Chr. werd Athene bedreigd door de Spartanen. Pericles, de legeraanvoerder van de Atheense burgers, hield toen een beroemd geworden begrafenisrede om de burgers te motiveren nog harder te vechten. Dit is wat hij zei: “Wij hebben een politiek leven waarmee we anderen tot voorbeeld zijn. Het heeft de naam democratie gekregen, omdat de meerderheid de macht heeft, in plaats van een leider. Voor de wet zijn wij allen gelijk. Niemand die de stad een dienst kan bewijzen wordt hierin belemmerd door armoede of lage afkomst. Wij behandelen staatszaken en ook onderlinge moeilijkheden in het dagelijks leven in een geest van vrijheid”.

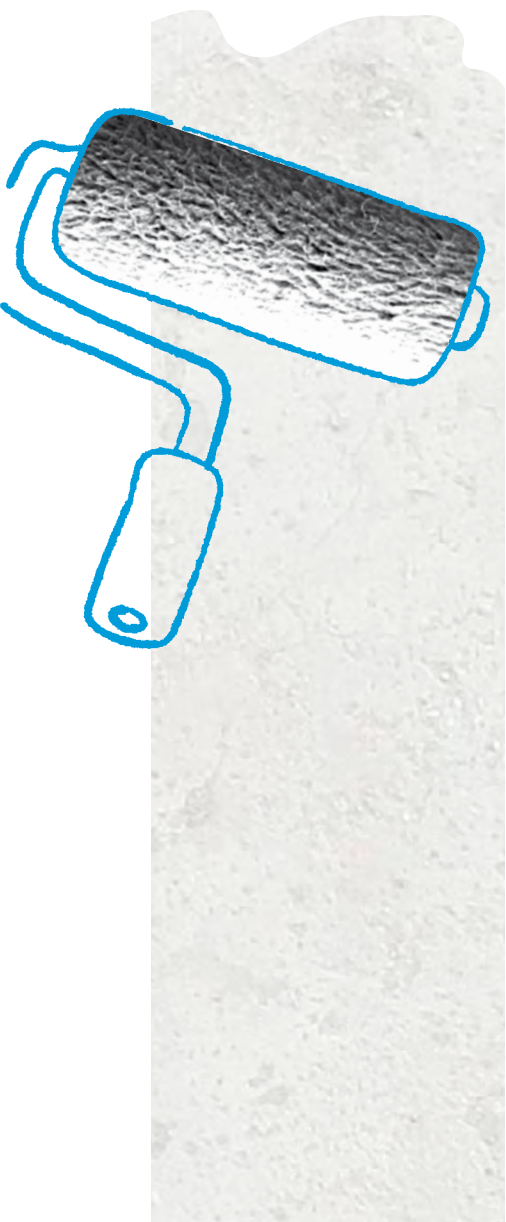
Pericles legt hier voor het eerst in de geschiedenis het belang van democratie uit. Het is vanzelfsprekend dat in een democratie mensen gelijk zijn en ‘in een geest van vrijheid handelen’. Maar wanneer is iemand echt vrij? Wanneer is er een echte democratie? Welke rechten heb je dan? In het Athene van Pericles had maar een beperkte groep mensen burgerrechten. Slaven, vrouwen en ‘vreemdelingen’ behoorden niet tot die groep. In de middeleeuwen waren er nog horigen die in ruil voor bescherming van de heer aan de grond gebonden waren. Een middeleeuwer zou echter een hedendaagse inwoner van Nederland niet vrij vinden, want die moet belasting betalen en zich aan veel regels houden.

Democrativering is een proces van verandering van machts- en gezagsverhoudingen binnen een samenleving dat zich over een langere periode uitstrekt. Burgers hebben zich in de verschillende perioden ingezet voor het verwerven van vrijheidsrechten, politieke rechten en sociale rechten. Zo kregen in 1917 alle mannen in Nederland actief kiesrecht, in 1919 de vrouwen en in 1971 alle 18-jarigen (was oorspronkelijk 24-jarigen). Daarmee werd een grotere inspraak en zeggenschap en participatie bereikt voor burgers die dat tot dan toe niet hadden. Democrativering wordt nagestreefd vanuit de **ideologie** van **gelijkheid**, waarbij meer vrijheid voor mensen ten opzichte van de staat en medeburgers bereikt wordt.

Democratisering is het proces van verandering van de machts- en gezagsverhoudingen door een grotere inspraak en medezeggenschap van degenen met minder macht.

Democratisering kan zich afspelen binnen verschillende domeinen van de samenleving. In het politieke domein gaat het bij democratisering om het streven een politiek systeem te ontwerpen, dit te laten voortbestaan en uit te bouwen, waarin burgers deelnemen aan de politieke besluitvorming. In Nederland en in andere moderne westerse landen is dit politieke systeem een parlementaire democratie waarbinnen sprake is van **representatie**: burgers kiezen volksvertegenwoordigers die namens hen optreden en hun opvattingen laten horen in de politiek. De soevereiniteit (hoogste gezag) ligt bij het volk en de politieke grondrechten van de burger, met name het actief en passief kiesrecht, staan hierbij centraal. In andere domeinen kan ook sprake zijn van een directe democratie, als bijvoorbeeld binnen een bedrijf met meerderheid van stemmen iets kan worden beslist.

Er kan een aantal kanttekeningen geplaatst worden bij het proces van democratisering.

Op de eerste plaats heeft er door de globalisering een machtsverschuiving plaatsgevonden van nationale overheid en nationale bedrijven/organisaties naar Europese en internationale organisaties. De mogelijkheid die burgers in Nederland hebben om de machtshebbers te controleren is daarmee verkleind.

Op de tweede plaats is de besluitvorming in de politiek minder daadkrachtig geworden, omdat dit traject veel langer duurt en er vaker compromissen gesloten moeten worden. Door democratisering zijn er veel meer inspraakmogelijkheden gekomen op heel veel onderdelen, maar dit vertraagt de besluitvorming.

En als laatste punt: van het verworven recht om te stemmen maken maar bepaalde groepen burgers gebruik, vooral de gemiddeld tot hoogopgeleide, autochtone burgers van middelbare leeftijd. Ondanks de inzet van meer participatie-instrumenten zoals stemwijzers en sociale media, heeft men nieuwe groepen zoals jongeren en migranten nog niet in voldoende mate kunnen bereiken. Een verklaring hiervoor moet gezocht worden in het feit dat deze groepen niet over dezelfde hoeveelheid machtsbronnen beschikken. Zo is het voor jongeren minder aantrekkelijk te gaan stemmen als de kandidaten niet zelf uit deze leeftijdsgroep komen.

4.7 Globalisering

In de moderne samenleving wordt soms wel gesproken van één werldsamenleving, van een **global society** waarbij de grenzen van natiestaten minder belangrijk lijken te worden. Dit proces van uitbreiding en intensivering van contacten en afhankelijkheden over zeer grote afstanden en over landsgrenzen heen heet globalisering en het vindt plaats op economisch, juridisch, politieke, sociaal-cultureel en ecologisch gebied.

Er is steeds meer internationale handel gekomen. Denk bijvoorbeeld aan de productie in lagelonenlanden, bedoeld voor markten in het westen, waardoor producten over de hele wereld worden getransporteerd. Dit leidt tot een wereldwijde economische binding. Tegelijkertijd leiden de mogelijkheden om overal in de wereld heel gevarieerde producten ter beschikking te hebben tot veranderingen in de cultuur en levensstijl (McDonald's). Dit geldt ook voor luxeproducten als televisies en mobiele telefoons. Deze staan niet alleen in de moderne westerse wereld tot ieders beschikking, maar ook in armere delen van de wereld gebruiken mensen in toenemende mate deze producten. Door de groei en het machtiger worden van multinationals is er sprake van supranationale handelsblokken. Door internationalisering van de politiek is de betekenis van internationale samenwerkingsrelaties zoals de Verenigde Naties of de Europese Unie toegenomen. Migratiestromen zijn toegenomen en er is meer culturele uitwisseling. Op communicatiegebied is vrijwel de gehele wereld met elkaar verbonden. Dankzij de technologische ontwikkelingen is het mogelijk om overal naar toe te vliegen, iedereen te bellen en e-mailen en daardoor is de wereld als het ware kleiner geworden. We hanteren daarvoor ook wel de term **global village**.

Door globalisering zijn alle delen van het ecosysteem met elkaar verbonden en hebben processen aan de ene kant van de wereld consequenties voor andere delen van de wereld.

Globalisering is het proces van uitbreiding en intensivering van contacten en afhankelijkheden over zeer grote afstanden en over landsgrenzen heen.

Voor- en tegenstanders van globalisering

De voorstanders (hyperglobalisten genoemd) wijzen op de groeimogelijkheden om verdere economische ontwikkelingen te realiseren en om met toepassing van technologie en andere maatregelen de ecologische problemen aan te pakken.

Mondiale cultuurstromen kunnen nieuw leven inblazen in lokale culturen door een culturele uitwisseling tussen de mondiale en lokale culturen. Op politiek, juridisch en economisch terrein zijn veel internationale organisaties in het leven geroepen die samenwerken om groei te bevorderen.

De tegenstanders (andersglobalisten genoemd) vinden dat er een duidelijke pas op de plaats gemaakt moet worden om overproductie en overconsumptie en de verdere belasting van het milieu, uitputting van grondstoffen en toenemende verkwisting tegen te gaan. Internationale economische crises brengen de onderlinge afhankelijkheid aan het licht en leiden tot bijna wereldwijde economische stagnatie. Het onwenselijke groeidenken moet ingedamd worden vinden zij. Op cultureel terrein is sprake van nieuwe culturele tegenstellingen en een verspreiding van een steeds homogener cultuur. Men spreekt wel van **'cultureel imperialisme'** vanuit de VS, bijvoorbeeld door de verkoop op grote schaal van Amerikaanse TV-series aan andere landen, en door het feit dat veel grote multinationals van Amerikaanse oorsprong zijn en wereldwijd Amerikaanse producten (zoals sportschoenen) verkopen. De opkomst van mondiale commerciële media leidt tot een mondiale markt met weinig variatie in aanbod. Daarin komt steeds meer het accent op amusement te liggen en minder op politieke en maatschappelijke berichtgeving

en informatie. De digitale ontwikkeling maakt het voor kleine aanbieders wel makkelijker om digitale kanalen te starten. Op politiek terrein heeft globalisering ingrijpende gevolgen voor samenlevingen en politieke stelsels. Landen overleggen veelvuldig met elkaar, maar creëren ook verschillende instellingen en instituties om in werelddelen of wereldwijd te kunnen besturen, zoals de Europese Unie, de Verenigde Naties en de Wereldbank. Bij het wereldwijd besturen moeten enkele kanttekeningen geplaatst worden, want de vraag is wie bepaalt welke waarden daarbij centraal staan. Er is immers geen 'mondiaal gekozen regering'. Sterker nog, de gecreëerde instellingen en instituties zijn vooral gebaseerd op westerse waarden en die zijn niet altijd in overeenstemming met waarden van andere culturen.

Voorstanders en tegenstanders van globalisering denken fundamenteel anders over problemen en oplossingen:

- Voorstanders hebben meer aandacht voor profijt op de korte termijn, tegenstanders meer aandacht voor langetermijneffecten.
- Ze kijken verschillend aan tegen duurzaamheid in relatie tot de economische groei. Tegenstanders pleiten voor het behoud van natuurlijk bronnen voor later, voor de reductie van de overbevolking en het terugbrengen van verkwisting en vervuiling. Voorstanders verwachten dat de wetenschap en technologie nieuwe oplossingen zullen vinden voor de problemen die hieruit voortvloeien.
- Ze denken verschillend over de aard en het oplossend vermogen van de wetenschap en de technologie. De voorstanders hebben hier hoge verwachtingen van, de tegenstanders veel minder.

- Ze hechten verschillende betekenis aan de ongelijke verhoudingen die naar voren komen bij ecologische problemen. Tegenstanders vinden dat de schade die aan de omgeving aangebracht wordt wel grensoverschrijdend is, maar ook weer niet gelijk verdeeld over gebieden en de wereld. Hierdoor lopen bepaalde gebieden en bevolkingsgroepen veel meer schade op dan andere.

4.8 Globalisering gezien vanuit paradigma's

Aanhangers vanuit het **functionalisme**-paradigma stellen de vraag in hoeverre en waar globalisering leidt tot een toenemende wereldwijde afhankelijkheid. Wordt door globalisering de global society één sociaal wereldsysteem waarbinnen opnieuw naar een mondiale evenwicht gezocht moet worden? Of zal eerder sprake zijn van afzonderlijke deelsystemen en regionale samenwerkingsnetwerken van staten?

Aanhangers vanuit het **conflict**-paradigma stellen de vraag: creëert globalisering nieuwe vormen van ongelijkheid en nieuwe machtsverhoudingen in de wereld? Eén van de eerste theorieën over globalisering in de sociale wetenschappen ging uit van de stelling dat de internationale uitbreiding van het kapitalistische economische stelsel heeft geleid tot een driedeling. Naast een 'centrum' dat gevormd wordt door de rijkste landen is er een 'periferie' van de allerarmste samenlevingen en een semiperiferie ertussenin.

Aanhangers van het **socialconstructivisme**-paradigma stellen de betekenis centraal die mensen toekennen aan globalisering: een bedreiging voor de eigen identiteit en welvaart, of juist een verrijking voor die identiteit en welvaart. Globalisering is niet alleen een proces van verandering en institutionalisering dat zich in objectieve zin voordoet, maar vindt ook plaats op het subjectieve vlak van het menselijk bewustzijn en de ontwikkeling van de eigen identiteit. De globalisering heeft ertoe geleid dat het referentiekader van veel mensen mondiaal geworden is. Waren het vroeger vooral de welgestelden die verre reizen konden maken en wereldwijd met andere culturen konden kennismaken, tegenwoordig voelen veel meer mensen zichzelf een wereldburger en zijn grote aantallen mensen zich ervan bewust dat zij deel uitmaken van de wereldgemeenschap.

REFERENTIES

Arts, W.A., Flap, H.D., & Ultee, W.C. (2003). *Sociologie: Vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Martinus Nijhof.

College voor Toetsen en Examens (2015). *Conceptsyllabus maatschappijwetenschappen vwo. Centraal examen 2018 en 2019 voor pilotscholen en vanaf 2020 voor alle scholen*. Utrecht: CvTE.

Giesen, P., & Schnabel, P. (red.) (2011). *Wat iedereen moet weten van de menswetenschappen. De gammacanon*. Amsterdam: Meulenhoff.

Hofstede, G., & Hofstede, G.J. (2009). *Allemaal andersdenkenden*. Antwerpen: Uitgeverij Contact.

Jager, H. de, Mok, A.L., & Sipkema, G. (2009). *Grondbeginselen der sociologie*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Klaassen, C. (1996). *Socialisatie en moraal*. Leuzen-Apeldoorn: Garant.

Loo, H. van der, & Reijen, W., van (1997). *Paradoxen van modernisering*. Bussum: Coutinho.

Schnabel, P., Noordink, H., & Weme, B. de (red.) (2007). *Het vak maatschappijwetenschappen. Voorstel examenprogramma*. Enschede: SLO.

Schnabel, P., & Meijs, L. (red.) (2009). *Maatschappijwetenschappen Vernieuwd Examenprogramma*. Enschede: SLO.

Swaan, A. de (2006). *De mensenmaatschappij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Vrancken, J., Henderickx, E., & Vanmarcke, L. (2013). *Het speelveld, de spelregels en de spelers?* Leuven: Acco.

Wilterdink, N., & Heerikhuizen, B. van (red.) (2009). *Samenlevingen. Inleiding in de sociologie*. Groningen: Wolters Noordhoff.

Woerdman, E. (2009). *Politiek en politicologie*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [@slocommunicatie](https://twitter.com/slocommunicatie)